

T. C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

VAHİDİ’NİN “EL-VECİZ” İSİMLİ ESERİNİN İÇERİK VE
YÖNTEM
AÇISINDAN İNCELENMESİ

İSA HUBUP

Danışman
Prof. Dr. Ömer DUMLU

İZMİR - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Vahidi’nin “el-Veciz” İsimli Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../ 2019

İsa HUBUP

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Vahidi'nin “el-Veciz” İsimli Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi
İSA HUBUP

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Programı

“Vahidi'nin “el-Veciz” İsimli Eserinin İçerik ve Yöntem Açısından İncelenmesi” adlı bu çalışma, Vahidi'nin el-Veciz fî Tefsîrî Kitabi'l-Azîz isimli eserinin yöntem ve içeriğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu tez giriş, iki ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı ve yöntemi ile Vâhidî'nin hayatı ve eserleri yer almaktadır. Birinci bölümde Vâhidî'nin tefsirinin kaynakları ve yöntemi, ikinci bölümde tefsirinin Kur'ân ilimlerine yer vermesi konusu işlenmektedir. Sonuç kısmında ise kısa bir değerlendirmesi yapılarak varılan sonuçlar açıklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Vahidi, Tefsir, İçerik, Metod.

ABSTRACT
Master's Thesis
Examination of Wahidi's of al-Wajeez in Terms of Content and Method
İsa HUBUP

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Islamic Social Sciences
Tafsir Program

This study titled “Examination of Wahidi's of al-Wajeez in Terms of Content and Method”, as a not studied until today, aims to put forth the method and contend of the tafsir by Wahidi named al-Wajeez Tafsiri Kitabı'l-Aziz. This thesis consislusion of an introduction, twu sections and a conclusion. In the introduction, the aim and method of the research as well as Wahidi's life and works are mentioned. The first part discusses the resources and method of Wahidi's tafsir, while the second part addresses the content of his tafsir in relation to the Quranic sciences. In the conclusion, giving a brief evaluation, the results are explained.

Keywords: Wahidi, Tafsir, Content, Method.

**VAHİDİ’NİN “EL-VECİZ” İSİMLİ ESERİNİN İÇERİK VE YÖNTEM
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
EL-VECİZ’İN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ**

1.1. KAYNAKLARI	7
1. 1. 1. Tefsir Kaynakları	7
1. 1. 2. Hadis Kaynakları	8
1. 1. 3. Diğer Kaynakları	8
1.2. RİVÂYET YÖNTEMİ AÇISINDAN EL-VECİZ	10
1. 2. 1. Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri	10
1. 2. 2. Kur’ân’ın Hadisle Tefsiri	14
1. 2. 3. Kur’ân’ın Sahabe Görüşleriyle Tefsiri	18
1. 2. 4. Kur’ân’ın Tabiun Görüşleriyle Tefsiri	21
1. 2. 5. Kur’ân’ın Sebeb-i Nuzûllerle Tefsiri	24
1. 2. 6. Kur’ân’ı Kıraatlerle Tefsiri	29
1. 3. DİRÂYET YÖNTEMİ AÇISINDAN EL-VECİZ	32
1. 3. 1. Ahkâm Konularına Yer Vermesi	32
1. 3. 2. Dilbilimsel Konulara Yer Vermesi	35

İKİNCİ BÖLÜM EI-VECİZ'DE KUR'ÂN İLİMLERİ

2. 1. KUR'ÂN'IN LAFZİ İLE İLGİLİ İLİMLER	44
2. 1. 1. Mübhematü'l-Kur'ân	44
2. 1. 2. Aksâmü'l-Kur'ân	46
2. 1. 3. Garibu'l-Kur'ân	49
2. 1. 4. Vücûh ven-Nezâir	50
2. 2. KUR'ÂN'IN ANLAMI İLE İLGİLİ İLİMLER	52
2. 2. 1. Muhkem ve Müteşabih	52
2. 2. 2. Huruf-u Mukattaa	53
2. 2. 3. Emsâlü'l Kur'ân	55
2. 2. 4. Münasebetü'l-Kur'ân	56
2. 3. KUR'ÂN'DAKİ TARİH İÇERİKLİ İLİMLER	59
2. 3. 1. Nasih-Mensuh	59
2. 3. 2. İsrâiliyyât	62
2. 3. 3. Kısasu'l-Kur'ân	64
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	68

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi's-Selam.
b.	Oğlu
Bkz.	Bakınız.
bs.	Basım
çev.	Çeviri /çevirmen
h.	Hicri
H.z.	Hazreti
m.	Miladi
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radiyellahü anh
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	Sayfadan sayfaya
şrh.	Şerh eden
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme
trs.	Tarihsiz
yay.	Yayınlayan

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Tezimiz Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Nîsâbûrî'nin (ö. 468/1076) el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbî'l-Azîz isimli eserinin içerik ve yöntemini ortaya koymayı hedefleyen bir çalışmadır. Üzerinde çalıştığımız bu eser Safvan Adnan Dâvûdî tarafından iki cilt olarak tahkik edilmiştir. Eserin baş tarafında Muhakkik'in önsözü ve Vâhidî'nin yazmış olduğu kısa bir önsöz bulunmaktadır. Ayrıca tahkik eden tarafından eserin sonuna bir fihrist bölümü eklemiştir. Toplam olarak 1250 sayfadan oluşmaktadır. Bu eser, Mehmet Ali Kara tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.¹

Çalışmamızda Vâhidî'nin başta el-Vecîz, el-Basît, el-Vasît ve Esbâbü'n-Nuzûl olmak üzere eserlerini ve eserlerini konu edinen kitap, tez ve makaleleri inceleyerek tezimizi meydana getirdik. Tezimizde el-Vecîz tefsirinin kaynakları, yöntemi ve Kur'ân ilimlerine yer vermesi konularına yer verdik. Konuların iyi anlaşılması için örnekler vererek açıklamalarda bulunduk.

Tezimizde geçen âyetlerin meâllerini² konunun anlaşılmasına katkı sağlaması için tez içinde, Arapça metnini ise dipnotta yazdık. Tezin içinde yer verdiğimiz âyetleri italik olarak yazdık. Kaynakları ilk geçtiği yerlerde detaylarıyla gösterdik. Daha sonraki yerlerde ise meşhur isimleri ile kaydettik. Şayet bir müellifin iki ve daha çok eserinden istifade ettiysek, müellifin ve eserinin ismini kısaltılarak verdik.

Vâhidî'nin Hayatı

Büyük Selçuklu dönemi müfessirleri arasında zikredilen³ Vâhidî hicri beşinci asırda Nîsâbûr'da dünyaya gelmiştir.⁴ Ailesi ile ilgili bilgi veren kaynaklar babasının

¹ <https://docs.google.com/file/d/0B8HCvt9Lv2aaDJHRm1YSkc5SDA/edit>. 22.05.2016

² Hüseyin Elmalı ve Ömer Dumlu, **Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Anlamı**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.

³ İsmail Cerrahoğlu, "Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Tefsir Faaliyetleri", **Diyanet Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 110-111, Ankara, 1971, s. 268; İshak Özgel, "Büyük Selçuklular Döneminde Tefsir İlmî ve Müfessirler", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 2, 2005, ss. 31, 37, 48.

isminin Ahmed b. Muhammed olduğunu ve ticaretle uğraştığını,⁵ Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Ahmed el-Vâhidî (ö. 487/1094) isminde büyük bir kardeşi, Ebû Bekir Said b. Ahmed el-Vâhidî isminde küçük bir kardeşi olduğundan bahsederler.⁶

Vâhidî, erken yaşta ilim öğrenmeye başlamış, gençliğini ilim öğrenerek geçirmiştir.⁷ Bu doğrultuda ilk eğitimini almak için Dâru'l-Küttâb'a gitmiştir.⁸ Bu medresede eğitim hayatındaki ilk hocası kabul edilen Ebû Ömer Said b. Hibetullah el-Bistamî'den (ö. 502/1108),⁹ hat/yazı öğrenmiş ve Kur'ân'ı ezberlemiştir.¹⁰ On ikili yaşlardayken Nîsâbûr'da başka bir eğitim yuvası olan Dâru's-Sünne'de eğitimine devam etmiştir. Burada Ebû Bekr Ahmed b. Hasen el-Hîrî'den¹¹ (ö. 421/1030)

⁴ Ebu'l-Felah Abdülhay İbnü'l-İmâd, **Şezeratü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, nşr. Abdülkadir el-Arnaut ve Mahmud el-Arnaut, Dâru'l-İbni-Kesir, Beyrut, 1989, Cilt: 5, s. 292; Abdurrahman Çetin, "Vâhidî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, Cilt: 42, s. 438-439.

⁵ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, thk. Şuayb el-Arnaut, Muhammed Naim, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1984, Cilt: 18, s. 340; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292.

⁶ Vâhidî, **Esbâbu'n-Nüzûli'l-Kur'ân**, thk, Kemal Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, Muhakkik'in Önsözü, s. 5; Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, **el-Vecîz fî Tefsîri Kitabi'l-Aziz**, thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-Kalem/Dâru's-Şamiye, Beyrut, 1995, Muhakkik'in Önsözü, Cilt:1, ss. 11-12; Cevdet Muhammed Mehdî, **el-Vâhidî ve Menhecühû fî't-Tefsîr**, Kahire, trs, s. 60. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

⁷ Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n Nuhât**, thk, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989, s. 145.

⁸ Ebu'l-Hasen Cemâlüddîn İbnü'l-Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât âlâ Enbâhi'n-Nuhât**, thk, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-Mısıryye, Kahire, 1952, Cilt: 2, s. 224; Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 18; Mehdî, s. 64.

⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 18; Mehdî, s. 64; Hadiye Ünsal, "Ebü'l-Hasen el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yeri" **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 2013, s. 139. (Hadiye Ünsal çalışmasında Ebû Ömer'in ölüm tarihini 502/1108 olarak vermiştir.)

¹⁰ Suyûtî, **Tabakâtu'l-Müfessirin**, thk, Ali Muhammed Ömer, Mektebetü-Vehbe, Kahire, 1976, s. 79; Kıftî, Cilt: 2, s. 224.

¹¹ Vâhidî, **el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd**, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud, Ali Muhammed Muavvid, Ahmed Muhammed, Ahmed Abdu'l-Ğani el-Cemel, Abdurrahman 'Uveys, Muhakkik'in Önsözü, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 24; Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed ed-Davudî, **Tabakâtü'l-Müfessirin**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, Cilt: 1, s. 394; Zehebî, **el-İber fî Haberi men Ğaber**, nşr. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl,

sema’/dinleme ve imlâ/yazma yoluyla hadîs öğrenmiştir.¹² Müellif, yaşadığı dönemin önde gelen Edebiyat âlimi Ebu’l-Fadl Ahmed b. Muhammed el-Arûzî’nin (ö. 416/1026) medresesine yıllarca devam ederek Lügat, Edebiyat ve Şiir konusunda dersler almıştır.¹³ Onun yönlendirmesiyle Ebû İshâk Muhammed b. İbrahim es-Sa’lebî (ö. 427/1035)’nin öğrencisi olmuş, ondan tefsir¹⁴ ve kıraat dersleri almıştır.¹⁵ Müfessirimiz daha birçok hocadan dersler almış, ilim öğrenmek için yolculuklar yapmış,¹⁶ ömrünü ilim öğrenmeye adanmıştır.¹⁷

Müellif, öğrendiği bilgileri ders vererek öğrencilerine aktarmış, pek çok talebe yetiştirmiştir. Kendisinden hadis dersleri alan Ebû Muhammed Abdülcebbâr b. Muhammed el-Hu’vârî (ö. 553/1158)¹⁸, Ebû Nasr Muhammed b. Abdillâh el-Ergiyânî (ö. 528/1133)¹⁹ ve Ebu’l-Abbas Ömer b. Abdillâh el-Ergiyânî (ö. 534/1139)²⁰ en meşhur öğrencileridir.

Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1985, Cilt: 2, s. 324; Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübela**, Cilt: 18, s. 340; İbnü’l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Suyûtî, **Tabakâtu’l-Müfessirin**, s. 79.

¹² Mehdî, ss. 66-67.

¹³ Takiyyüddin İbni Kâdî Şühbe, **Tabakâtü’s-Şâfiyye**, thk. Hafız Abdillâh Han, İlmu’l-Kitab, Beyrut, 1987, Cilt: 1, s. 257; Suyûtî, **Buğyetü’l-Vuât**, Cilt: 2, s. 145; İbnü’l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Davudî, Cilt: 1, s. 394; Vâhidî, **el-Vasît**, Cilt: 1, s. 24.

¹⁴ Vâhidî, **el-Basît fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Kerîm**, thk. Muhammed b. Salih b. Abdillâh el-Fevzan, Cami’atu’l-İmam b. Muhammed es-Su’ud, Muhakkik’in Önsözü, Riyad, 2010, Cilt: 1, ss. 418-419; Vâhidî, **el-Vasît**, Muhakkik’in Önsözü, Cilt: 1, ss. 24-25; Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbni Hallikân, **Vefeyatü’l-A‘yan ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân**, nşr. İhsan Abbas, Dâru’s-Sadr, Beyrut, 1970, Cilt: 3, s. 304; İbnü’l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Suyûtî, **Buğyetü’l-Vuât**, Cilt: 2, s. 145; Davudî, Cilt: 1, s. 394; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257; Suyûtî, **Tabakâtu’l-Müfessirin**, s. 78; Mehdî, s. 67.

¹⁵ Vâhidî, **el-Basît**, Muhakkik’in Önsözü, Cilt: 1, s. 424.

¹⁶ Suyûtî, **Buğyetü’l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; Vâhidî, **el-Basît**, Muhakkik’in Önsözü, Cilt: 1, s. 425.

¹⁷ İbnü’l-Kıftî, Cilt: 2, s. 223; Suyûtî, **Buğyetü’l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145.

¹⁸ Davudî, Cilt: 1, s. 394; Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübela**, Cilt: 18, s. 340; Suyûtî, **Tabakâtu’l-Müfessirin**, s. 79.

¹⁹ Ebû Nasr Tâciüddin Abdülvehhâb b. Ali es-Sübkî, **Tabakâtü’s-Şâfiyyeti’l-Kübrâ**, nşr. Mahmûd M. Tanâhî-Abdülfeţâh M. el-Hulvî, Dâru’l-Kütübî’l-Arabiyye, trs, Cilt: 6, s. 108; Vâhidî, **el-Vasît**, Muhakkik’in Önsözü, Cilt: 1, s. 26.

²⁰ Davudî, Cilt: 1, s. 394; Zehebî, **Siyeru A’lami’n-Nübela**, Cilt: 18, s. 340; Vâhidî, **el-Vasît**, Muhakkik’in Önsözü, Cilt: 1, s. 26; Suyûtî, **Tabakâtu’l-Müfessirin**, s. 79.

Şafî fıkıhçısı, nahiv ve tefsirde asrının üstadı olarak nitelenen²¹ Vâhidî, tefsir ilminde hocası Sa'lebî'den daha ileri bir seviyeye ulaşmıştır.²² İmam Gazzalî (ö. 505/1111) Vâhidî'nin tefsirine verdiği el-Basît, el-Vasît ve el-Vecîz isminden esinlenmiş, fıkıhla ilgili yazdığı üç esere bu isimleri vermiştir.²³ Müfessir, hadis²⁴ ve tarih ilimleriyle meşgul olmuş²⁵, dil ve edebiyat yönü güçlü olan bir şair olduğu da söylenmiştir.²⁶ Kâtip Çelebi ise şair Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin (ö. 354/965) divanına yazılan kırktan fazla şerh içerisinde inceledikleri arasında en iyi olanının Vâhidî'nin şerhi olduğunu kaydetmiştir.²⁷

Müfessir, Selçuklu veziri Ebû Ali et-Tusî'nin (Nizâmu'l-Mülk'ün ö. 478/1092) takdirini kazanmış, ondan ikram görmüş²⁸ ve kurduğu medreselerde hocalık yapmıştır.²⁹ Uzun süren bir hastalık döneminden sonra h. 468/1076 yılında Nisâbûr'da³⁰ yetmiş yaşında³¹ iken vefat etmiştir. Vefatından sonra Razî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), Ebû Hayyan Endülüsî (ö. 745/1344), Mahallî (ö. 864/1459), Suyûtî (911/1505), Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570) ve Alusî (ö. 1270/1854) gibi müfessirlere kaynaklık etmiştir.³²

²¹ İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292.

²² Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 340.

²³ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 340; Davudî, Cilt: 1, s. 395; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 304; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

²⁴ İbnü'l-Kıftî, **İnbâhü'r-Ruvât**, Cilt: 2, s. 223; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, s.145; Mustafa Altundağ, **Müfessir el-Vâhidî ve 'Fadâilu's-Suver**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988, s. 22. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

²⁵ Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin Teracim Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye**, Müessetür-Risale, Beyrut, 1993, Cilt: 1, s. 400.

²⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 341.

²⁷ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zunun**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, Cilt: 1, ss. 809-810; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 303; Altundağ, s. 29.

²⁸ İbnü'l-Kıftî, Cilt: 2, s. 223; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145.

²⁹ Mehdî, s. 21.

³⁰ İbn Hallikân, Cilt: 3, s. 304; İbn Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

³¹ Zehebî, **el-İber**, Cilt: 2, s. 324.

³² Ünsal, s. 160.

Vâhidî'nin Eserleri

Müellif, eserlerini itikadî konularda Eş'arî, amelî konularda Şâfiî mezhebi görüşleri doğrultusunda yazmıştır.³³ Çok sayıda kitap yazmış, eserleri beğenilmiş ve kendisinden sonra okunan kitaplar olmuştur.³⁴ Tefsirle ilgili eserlerini şöyle sıralayabiliriz: el-Basît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Kerîm,³⁵ el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd,³⁶ el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz,³⁷ Meâni't-Tefsîr, Müsnedü't-Tefsîr, Muhtasaru't-Tefsîr,³⁸ Câmiu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,³⁹ el-Hâvî li-Cemî'il-Maani fî Tefsîr.⁴⁰

Müfessir'in Ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili eserleri şunlardır: Esbâbü'n-Nuzûli'l-Kur'ân,⁴¹ Fedâilü's-Süver,⁴² Mekatilu'l-Kur'ân,⁴³ Risale fî Şeref-i İlmi't-Tefsîr,⁴⁴ Muhtasar fî İlmi Fedail'ul-Kur'ân,⁴⁵ Nefyü't-Tahrif ani'l-Kur'ân'îş-Şerîf,⁴⁶ en-Nasîh ve'l-Mensuh.⁴⁷

³³ İbnü'l-Kıftî, Cilt: 2. s. 223; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145.

³⁴ İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 303.

³⁵ İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Davudî, Cilt: 1, s. 395; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 340; Kıftî, Cilt: 2, s. 223; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 303.

³⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 340; İbnü'l-Kıftî, Cilt: 2. s. 223; Davudî, Cilt: 1. s. 395; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 304.

³⁷ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 340; İbnü'l-Kıftî, Cilt: 2, s. 223; Davudî, Cilt: 1, s. 395; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 304; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

³⁸ Osman Kara, "Vâhidî ve Tefsirindeki Metodu" **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013/2, 2013, Cilt: 2, sayı: 3, s. 303.

³⁹ Altundağ, s. 43.

⁴⁰ Mehdî, s. 91.(Cevdet Muhammed bunun el- Basît, el-Vasît ve el-Vecîz tefsirlerinin üçüne verilen isimden başka bir kitap olduğunu kabul eder.)

⁴¹ Davudî, Cilt: 1, s. 395; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 340; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 304; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

⁴² Altundağ, s. 48.

⁴³ Mehdî, s. 91; Altundağ, s. 45.

⁴⁴ Mehdî, s. 95; Kara, s. 303.

⁴⁵ Kâtip Çelebi, Cilt: 2, s. 1277; Kara, s. 303. (Kâtip Çelebi, bu kitaptan Fedâilu'l-Kur'ân bölümünde bahsetmiştir. Osman Kara ise bu eserin kayıp olduğunu söylemektedir.)

⁴⁶ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübelâ**, Cilt: 18, s. 341; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Davudî, Cilt: 1, s. 395; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

Müellif'in diğer ilimlerle ilgili eserleri ise şunlardır: Şerh-u Dîvânî'l-Mütenebbî, ⁴⁸ el-İ'rab fî İlmi'l-İ'rab, ⁴⁹ Şerh-u Kaside-i Bânet Suadü, ⁵⁰ Hâşiye ala Şerhi'l-Besmele, ⁵¹ et-Tahbir fî Şerhi'l-Esmâî'l-Hüsnâ, ⁵² Kitâbu'd-Deavât ve'l-Mahsûl, ⁵³ Kitâb'u Tefsîri'n-Nebiyi, ⁵⁴ Kitâbu'l-Meğazî. ⁵⁵

Yanlışlıkla Müellife nisbet edilen eserler de vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: el-Vasît fî'l-Emsal, el-Basît fî'l-Emsal, el-Vecîz fî'l-Emsal, el-Menih fî Şerh-i Kitâb'il-Fasih, Nüzhetü'l-Enfüs, İzahu'n-Nasîh ve'l-Mensuh fî'l-Kur'ân, Şerh-i Maksûre İbni Düreyd, el-Îzâh ve'l-Beyân li Esbâb-i Nuzûl-i Âyi'l-Kur'ân. ⁵⁶

⁴⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 36.

⁴⁸ İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 303; Kiftî, Cilt: 2, s. 223; Davudî, Cilt: 1, s. 395; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Cilt: 18, s. 340; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257; Kâtip Çelebi, Cilt: 1, ss. 809-810.

⁴⁹ Davudî, Cilt: 1, s. 395; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Cilt: 18, s. 341; Suyûtî, **Buğyetü'l-Vuât**, Cilt: 1, s. 145; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257; Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 35; Kara, s. 303.

⁵⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 35.

⁵¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 34.

⁵² Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Cilt: 18, s. 341; İbni Hallikân, Cilt: 3, s. 303; Davudî, Cilt: 1, s. 395; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257. Kara, s. 303.

⁵³ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Cilt: 18, s. 341; Davudî, Cilt: 1, s. 395; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; Davudî, Cilt: 1, s. 341; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

⁵⁴ Davudî, Cilt: 1, s. 395; Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Cilt: 18, s. 341. (Bu isim onun tefsir kitabı olarak anlaşılmasına Sebep olmuştur. Bazı kaynaklarda ise Tefsîr-u Esmâu'n-Nebiyi ismiyle geçer.) İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

⁵⁵ Zehebî, **Siyeru A'lami'n-Nübela**, Cilt: 18, s. 341; Davudî, Cilt: 1, s. 395; İbnü'l-İmâd, Cilt: 5, s. 292; İbni Kâdî, Cilt: 1, s. 257.

⁵⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, ss. 37-38; Ünsal, ss. 167-168.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-VECİZ'İN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

1.1. KAYNAKLARI

1. 1. 1. Tefsir Kaynakları

Vâhidî, el-Vecîz isimli eserini insanları Kur'ân'a teşvik etmek amacıyla muhtasar ve özet olarak kaleme aldığı ifade etmektedir.⁵⁷ Tefsirinde sahabeden başta İbni Abbas⁵⁸ olmak üzere İbni Mes'ud'u (ö. 32/652-652)⁵⁹ ve Hz. Aişe'yi (ö. 58/675)⁶⁰; Tabiun dönemi müfessirlerinden ise Mücahid (ö. 103/721),⁶¹ Ebû Ravk'ı/Atiyye b. Haris el-Hemedanî (ö. 105/723),⁶² Katâde (ö. 117/735)⁶³ ve Süddî'yi (ö. 127/745)⁶⁴ kaynak olarak göstermektedir. Müfessir, tefsirinde isimlerini zikretmese de tabiundan Dahhâk (ö.105/723)⁶⁵ ve Kelbî'nin (ö. 146/763)⁶⁶ görüşlerine de başvurmuştur. Müellif, tefsirini yer verdiği görüşleri ve nakilleri senet kısmından arındırarak sunmaktadır. Tefsirinde kaynağını belirtmek için sadece isimlere yer vermekte, kaynak olarak her hangi bir kitap ismine ise yer vermemektedir.

Müfessir, tefsirinde başvurmuş olduğu görüşlerin kaynağını belirtmek için “قال قوم”⁷⁰, “قال بعضهم”⁶⁹, “قال المفسرون”⁶⁸, “يقول”⁶⁷, “قيل” vb. kelimelerle atıf yapmaktadır.

⁵⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 87.

⁵⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 183, 206; Cilt: 2, ss. 658, 1164.

⁵⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 442.

⁶⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 292.

⁶¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 113, 289.

⁶² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 270.

⁶³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 117.

⁶⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 116.

⁶⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 91.

⁶⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 168-169.

⁶⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 144.

⁶⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 315.

⁶⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1147.

⁷⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 103.

Ayrıca eserinde “والمعنى”⁷², “يريد”⁷³, “المراد”⁷⁴ gibi tefsir bildiren kelimelerle âyetlerdeki asıl mana ve maksadı belirten açıklamalarda bulunmakta, âyetlerdeki mana inceliğine işaret etmektedir.

1. 1. 2. Hadis Kaynakları

Vâhidî, eserinde hadislerin kaynağını belirtmek için “قال رسول الله صلى الله عليه وسلم”⁷⁵ ibaresine yer vererek Hz. Peygamber’den rivâyet etmekte, bazen “ويروي مرفوعاً”⁷⁶ ibaresiyle hadisin Hz. Peygamber’in sözü olduğunu belirtmekte, bazı yerlerde de “روي”⁷⁷ ibaresiyle hadislere yer vermektedir. Müellif, bazı âyetlerin açıklamasında ise hadis olduğunu belirtmeden ve hadisin metnine yer vermeden mana olarak hadislere yer vermektedir. Ayrıca tefsirinde hadislerin senet kısmına da yer vermemekte ve hadis kitaplarından bir kaynak da göstermemektedir.⁷⁸

Müfessir, hadisler konusunda seçici davranmamakta, zayıf ve uydurma hadislere yer vermekte, bu nedenle de “حاطب الليل / gece odun toplayan” olarak nitelenmektedir.⁷⁹

1. 1. 3. Diğer Kaynakları

Vâhidî, eserinde âyetlerin ahkâmî açıklamalarında Ebû Hanife (ö. 120/767)⁸⁰ ve İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820)’nin⁸¹ görüşlerine başvurmakta, Şâfiî,⁸² Hanefî⁸³ ve

⁷¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 575.

⁷² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 749.

⁷³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1034.

⁷⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 635.

⁷⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 112, 203.

⁷⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, 1231.

⁷⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 848

⁷⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 112; Cilt: 2, s. 1112. (Bakara Sûresi 2/70, Tahrîm Sûresi 66/4.)

⁷⁹ Takiyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, **Minhâcû’s-Sünneti’n-Nebeviyye**, thk. Muhammed Reşad Salim, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Riyad, 1986, Cilt: 7. s. 12; **Minhâcû’s-Sünne**, Cilt: 7. ss. 13-434.

diğer mezheplerin⁸⁴ görüşlerine yer vermektedir. Bu konuda yaralandığı herhangi bir kitap ismini ise zikretmemektedir.

Müellif, dilbilimsel konularda Ferrâ (ö. 207/822) ve Basra gramer âlimlerine⁸⁵ atıfta bulunmakta, kaynak olarak kitap ismi zikretmemektedir. İsimlerine ve eserlerine atıfta bulunmasa da Zeccâc (ö. 311/923)⁸⁶ ve Ezherî'nin (ö. 370/980)⁸⁷ görüşlerinden ve kitaplarından yararlanmaktadır.

Müfessir, tefsirinde yer verdiği konuların arasında Kelamî konularda yer almaktadır. Eserine haberi sıfatlar⁸⁸, iman⁸⁹, nübüvvet⁹⁰, şefaât⁹¹, kader⁹², Hz. İsa'nın nuzûlü⁹³ ve ru'yetullah⁹⁴ gibi kelamî konulara yer vermesine rağmen bu konuda herhangi bir isme veya herhangi bir esere atıf yapmamaktadır. Bazı kelamî konularda ise Kaderiyye'nin görüşlerini eleştirmektedir.⁹⁵

⁸⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 171,

⁸¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 175; Cilt: 2, s. 1082.

⁸² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 130, 156.

⁸³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 130, 156.

⁸⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 156, 286.

⁸⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 535.

⁸⁶ Vâhidî, **el-Vasît**, Cilt: 1, s. 193; Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 126. Bakara, 2/113. âyetin yorumunda Zeccac'ın sözüne atıf yapmıştır.

⁸⁷ Vâhidî, **el-Basît**, Cilt: 1, s. 468; Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 104. Bakara Sûresi, 48. âyetin yorumunda yararlanmıştır.

⁸⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 183; Cilt: 2, s. 1224.

⁸⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 92, 110, 620-621.

⁹⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 375-376, 562-563.

⁹¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 182, 462, 714.

⁹² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 238, 575.

⁹³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 212-213, 977.

⁹⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 368-412.

⁹⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1050.

1.2. RİVÂYET YÖNTEMİ AÇISINDAN EL-VECİZ

1. 2. 1. Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Kur'an'da kısa veya kapalı bir şekilde anlatılan bir konu başka bir yerde geniş ve açıklamalı bir şekilde anlatılmak suretiyle Kur'an kendi içinde kendisini tefsir etmektedir. Bu yöntem İslam'ın ilk asrından günümüze kullanılmaktadır. Müfessirler Kur'an'ın yine Kur'an'la tefsirini en güzel tefsir metodu olarak görmektedirler.⁹⁶

Vâhidî, âyetlerdeki kapalılığı gidermek ve Kur'an'ın bir bütün olduğunu göstermek için Kur'an'la tefsir yöntemini kullanmaktadır. Örneğin, Bakara Sûresi *“Yoksa daha önce Musa’dan talep edildiği gibi sizde kendi Peygamberinizden mi talep ediyorsunuz?...”*⁹⁷ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Kureyşliler Hz. Peygamber’den peygamberliğini kanıtlaması için Safa Tepesi’ni altın yapması ve Mekke Vadisi’ni genişletmesi gibi büyük mucizeler istemişlerdi. Hz. Musa’nın halkıda ondan benzer şekilde mucizeler göstermesini istemişler hatta daha büyüğünü isteyerek: *“...Bize Allah’ı göster”*⁹⁸ demişlerdi.”⁹⁹

Müellifin âyetlerdeki kapalılığı gidermek için Kur'an'a müracaat etmesinin başka bir örneği ise Nuh Sûresi *“Ne zaman onları senin affına çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerini başlarının üzerine çektiler, inat ettiler ve kibirlendikçe kibirlendiler”*¹⁰⁰ âyetidir. Bu âyetin tefsirinde Nuh kavminin kibir ve inatlarının sebebini *“Onlar şöyle dediler: Toplumumuzun düşük tabakadan olanları sana uymuşken biz sana nasıl inanalım”*¹⁰¹ âyetine yer vererek açıklamaktadır.¹⁰²

⁹⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru-İbn-Hazm, Beyrut, 2015, s. 695; İbn Teymiyye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*, thk, Fevvez Ahmed Zümerli, Dâru-İbn-Hazm, Beyrut, 1994, s. 84

⁹⁷ Bakara, 2/108. *“أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ...”*

⁹⁸ Nisâ, 4/153. *“...أَرَأَيْتَ اللَّهُ جَهْرَةً...”*

⁹⁹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 124.

¹⁰⁰ Nuh, 71/7. *“وَأَنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ وَاسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَاسْتَكْبَرُوا اسْتِكْبَارًا...”*

¹⁰¹ Şuarâ, 26/111. *“قَالُوا أَتُؤْمِنُ لَكَ وَتَتَّبَعُ الْأَوْدَلُونَ”*

¹⁰² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1136.

Vâhidî, âyetlerdeki kapalılığı gidermek için birden fazla âyetten yararlanmaktadır. Buna örnek olarak Ahzab Sûresi “*Allah’a ve Resulüne eziyet edenler*”¹⁰³ âyetini şöyle tefsir etmektedir: “Allah ve Resulüne eziyet edenler Yahudiler, Hristiyanlar ve Müşriklerdir.” Yahudiler ve Hristiyanlar ‘*Allah cimridir*’¹⁰⁴, ‘*Allah fakirdir*’¹⁰⁵, ‘*Mesih/Hz. İsa Allah’ın oğludur*’¹⁰⁶ sözleriyle eziyet etmişlerdir. Müşrikler ise ‘*Melekler Allah’ın kızlarıdır*’ gibi sözlerle Allah’a iftira etmişler, Hz. Peygamber’i yaralamışlar, ona sihirbaz ve şair demişlerdir.”¹⁰⁷

Müfessir, âyetlerin manasını desteklemek ve mana benzerliğini belirtmek için Kur’ân’la tefsir yapmaktadır. Örneğin, Bakara Sûresi “*Kim Allah’a, meleklerle, elçilere, Cebrail’e ve Mikail’e düşman olursa iyi bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır*”¹⁰⁸ âyetini şöyle tefsir etmektedir: Kim Allah’a, meleklerle, elçilere, Cebrail’e ve Mikail’e düşman olursa Allah da ona düşman olur. Çünkü bunlardan birine düşman olmak demek hepsine düşman olmak demektir. Bu âyette geçen “وَ / ve”, bağlacı “أَوْ / veya” anlamındadır. Aynı şekilde Nisâ Sûresi “*Kim Allah’ı veya meleklerine veya kitaplarını veya peygamberlerini inkâr ederse...*”¹⁰⁹ âyetinde yer alan “وَ / ve” bağlacı da “أَوْ / veya” anlamına gelmektedir.”¹¹⁰

Müellif’in âyetlerin manasını desteklemek ve mana benzerliğini işaret etmesinin başka bir örneği olan A’raf Sûresi “*Musa: Benden sonra ne kötü işler yaptınız? Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?’ dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin saçını tutup onu kendisine doğru çekti...*”¹¹¹ âyetinin açıklamasında Hz. Musa’nın Tur dağına çıkmadan önce kardeşi Hz. Harun’u yerine

¹⁰³ Ahzâb, 33/57. “إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ...”

¹⁰⁴ Mâide, 5/64. “وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ...”

¹⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/18. “...قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ...”

¹⁰⁶ Tevbe, 9/30. “...وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ...”

¹⁰⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 873.

¹⁰⁸ Bakara, 2/98. “مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ”

¹⁰⁹ Nisâ, 4/136. “...وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ...”

¹¹⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 120.

¹¹¹ A’raf, 7/150. “...قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاخَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ...”

vekil olarak bıraktığını, döndüğünde kavminin buzağıya taptığını görünce sinirlenerek kardeşinin saçından tutup kendine doğru çekerek hesap sorduğunu ve bu olayın Tâhâ Sûresi ‘*Ey Harun, onların saptıklarını görünce seni bunu engellemekten alıkoyan ne oldu?*’¹¹² âyetinde benzer şekilde anlatıldığını söylemektedir.¹¹³

Vâhidî’nin âyetlerin manasını desteklemek ve mana benzerliğini zikretmesinin diğer bir diğer örneği ise Tekvir Sûresi “*Kız çocuğuna hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman*”¹¹⁴ âyetidir. Bu âyetin açıklamasında şöyle demektedir: “Bu âyette yer alan soru kız çocuğunu diri diri toprağa gömeni azarlamak için sorulan bir sorudur. Çünkü kız çocuğuna niçin öldürüldüğü sorulduğunda: ‘Ben günahsız öldürüldüm’ der. Bu soru ile “*Ey Meryem oğlu İsa, sen mi insanlara ‘beni ve annemi Allah ile beraber ilahlar edinin’ dedin?*”¹¹⁵ âyetinde Hz. İsa’ya sorulan soru birbirine benzemektedir.¹¹⁶

Müellif, âyetlerin manasını desteklemek ve mana benzerliğini göstermek için birden fazla âyetten yararlanmaktadır. Örneğin, Münâfikûn Sûresi “*Onlar, aldatmak için yemin ediyorlar...*”¹¹⁷ âyetinde yer alan “يَمِينٌ” kelimesinin anlamının “*Kendilerinin sizden olduklarına yemin ediyorlar*”¹¹⁸ ve “*Söyledikleri hakkında yemin ediyorlar*”¹¹⁹ âyetlerinde “حَلَفٌ” kelimesi ifade edildiğini, bu âyetlerde münafıkların iman ettiklerine ve söylediklerinin doğruluğuna dair yemin ederek, insanları aldatıp iman etmelerine engel olmak istediklerini” söylemektedir.¹²⁰

Vâhidî, bazı âyetleri yine aynı sûrenin başka âyetleriyle tefsir etmektedir. Örnek olarak Mâide Sûresi “*Size açıklananlar hariç evcil küçük ve büyük baş*

¹¹² Tâhâ, 20/92. “قَالَ يَا هَرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّواْ”

¹¹³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 414.

¹¹⁴ Tekvir, 81/8-9. “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ”

¹¹⁵ Mâide, 5/116. “وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِهْتِمِينَ مِنْ دُونِ اللَّهِ...”

¹¹⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1178.

¹¹⁷ Münâfikûn, 63/2. “اتَّخِذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً...”

¹¹⁸ Tevbe, 9/56. “وَيُخَلِّتُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمُنْكَم...”

¹¹⁹ Tevbe, 9/74. “يُخَلِّفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا...”

¹²⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1098.

hayvanlar size helal kılınmıştır”¹²¹ âyetini şöyle açıklamaktadır: “Yenilmesi helal olan hayvanlar deve, sığır ve koyundur.’ Yine ‘geyik, yaban sığırları ve yaban eşeğinin de yenilmesi helaldir.’ denilmiştir. Fakat bu hayvanlardan Mâide Sûresi “Ölmüş hayvan eti haram kılındı”¹²² âyetinde açıklanan şekilde ölmüş veya kesilmiş (Boğulmuş, dövülerek öldürülmüş, yüksek bir yerden düşerek ölmüş, başka hayvanların boynuzlayarak öldürdüğü, vahşi hayvanların saldırısına uğrayıp canı çıkmadan yetişilip kesilememiş ve putlar için kesilen) hayvanlar haram kılınmıştır.”¹²³

Müellif’in, âyetleri aynı sûrede bulunan başka âyetlerle tefsir etmesinin diğer bir örneği ise Tevbe Sûresi “Başkaları da vardır ki, onların durumu Allah’ın emrine kalmıştır...”¹²⁴ âyetidir. Bu âyetin tebük seferine özürsüz olarak katılmayan Ka’b b. Mâlik, Hilal b. Ümeyye ve Mürare b. Rabî’ hakkında indiğini, bu kimselerin yaptıkları hatadan dolayı tevbe etmeleri üzerine “Savaşa katılmayan üç kişiye gelince...”¹²⁵ âyeti nazil olup tevbelerinin kabul edildiğini söylemektedir.¹²⁶

Vâhidî, eserinde tekrara düşmemek için aynı konunun ilk bahsedildiği sûreye atıf yapmaktadır. Örneğin, Nahl Sûresi “Meleklerin canlarını aldığı kimselere gelince...”¹²⁷ âyetinin açıklamanın Nisâ Sûresinde geçtiğini söylemektedir.¹²⁸ Müfessir bu konuyu Nisâ Sûresinde şöyle tefsir etmektedir: “ Bedir savaşında meleklerin canlarını aldığı bu kimselerin İslam’ı hiç reddetmediği halde müşriklerle beraber bedir savaşında müslümanların karşısına çıkan, meleklerinde yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını aldığı kimselerdir.”¹²⁹

¹²¹ Mâide, 5/1. “...أَجَلَتْ لَكُمْ هَيْمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَى عَلَيْكُمْ غَيْرَ...”

¹²² Mâide, 5/3. “حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ...”

¹²³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 306.

¹²⁴ Tevbe, 9/106. “وَأَخْرَجُوا مُرَجُوزَ الْأَمْرِ...”

¹²⁵ Tevbe, 9/118. “وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا...”

¹²⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 480-481.

¹²⁷ Nahl, 16/28. “الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ...”

¹²⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 604.

¹²⁹ Nisâ, 4/97. “إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا / فَأُولَئِكَ مَاؤَاهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا onlara: “Niçin burada kaldınız?” dediklerinde, onlar: “Biz, burada zayıf ve güçsüz insanlardık”

Müellif, tefsirinde bazı âyetleri nuzûl sebebi olarak kullanmaktadır. Örnek olarak Bakara Sûresi 26. âyetin nuzûl sebebi hakkında şöyle demektedir: Allah, Kur’ân’da müşriklere sineği¹³⁰ ve örümceği¹³¹ örnek olarak verince Yahudiler bu duruma güldüler ve: ‘Bu, Allah kelamına benzemiyor’ dediler. Bunun üzerine Allah, “Allah bir sivrisineği veya ondan daha basit bir örnek vermekten çekinmez. İnananlar ise bunun Rablerinden verilmiş doğru bir örnek olduğunu bilirler...”¹³² âyetini indirdi.¹³³

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere âyetlerdeki kapalılığı gidermek, âyetlerin manasını desteklemek, âyetlerin arasındaki benzerliğe işaret etmek ve bunlarla Kur’ân’ın bir bütün olduğunu göstermek için Kur’ân’la tefsir yapmaktadır. Bunu yaparken bazen âyetleri doğrudan nakletmekte, bazende âyetin metnine yer vermemekte bulunduğu sûreye atıf yapmaktadır. Kimi âyetleri tek âyetle tefsir ederken kimi âyetlerin tefsirinde birden fazla âyet kullanmaktadır.

1. 2. 2. Kur’ân’ın Hadisle Tefsiri

Tefsirde en önemli yöntemlerden biriside Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in hadisleridir. Hz. Muhammed hadisleriyle Kur’ân’da ki umum-husus, mutlak-mukayyed, nasih-mensuh gibi açıklanması gereken hususları açıklamıştır.¹³⁴

Vâhidî, “قال رسول الله صلى الله عليه وسلم” ibaresiyle hadislere yer vererek âyetleri

diyecekler. Melekler de onlara: “Allah’ın arzı geniş değil miydi, oraya hicret etseydiniz ya!” diye cevap verecekler. İşte onların yeri cehennemdir. Ne orası kötü bir yerdir. ”

¹³⁰ Hac, 22/73. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاذْكُرُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاذْكُرُوا لَهُ / Ey İnsanlar! Size verilen örneği dikkatle dinleyin: Allah ile beraber taptıklarınızın hepsi bir araya gelseler de kesinlikle bir sinek bile yaratamayacaklardır. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu ondan geri de alamazlar...”

¹³¹ Ankebut, 29/41. “مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ”

Allah’tan başkasını dostlar edinenlerin örneği, ağ yapan örümceğin durumu gibidir. Çünkü barınakların en dayanıksız örümceğin ağıdır. Keşke bilselerdi!”

¹³² Bakara, 2/26. “اللَّهُ لَا يَسْتَخْفِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَغُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا...”

¹³³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt:1, s. 97.

¹³⁴ İbn Teymiyye, Mukaddime, s. 84; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yirmi Dokuzuncu Baskı, Ankara, 2017, ss. 259-260.

açıklamaktadır. Örneğin, *Bizim için rabbinden bu sığırın özelliklerini açıklamasını iste. Çünkü biz bütün sığırları birbirine benzetiyoruz ve Allah dilerse onu elbette buluruz dediler*”¹³⁵ âyetinin açıklamasında Yahudilerden kesmeleri istenen buzağı olayı ile ilgili olarak Rasulullah s.a.v şöyle buyurdu: “Allah’a yemin olsun ki eğer istisna ederek inşallah demeselerdi kesecekleri sığırın özellikleri onlara ebediyen açıklanmazdı”¹³⁶ demektedir.¹³⁷

Müellif, eserinde “ويروى مرفوعاً” ibaresine yer vererek âyetleri tefsir etmektedir.

Örnek olarak Asr Sûresi “...İnsan kesinlikle ziyandadır. Ancak iman edenler, yararlı işler yapanlar, birbirine doğruluktan ayrılmamayı ve sabırlı olmayı tavsiye edenler hariç”¹³⁸ âyetlerinin tefsirinde merfu (Hz. Peygamberin sözü) olduğunu söyleyerek: “Ziyana uğrayan Ebû Cehil, iman eden Ebû Bekir, yararlı işler yapan Hz. Ömer, doğruluktan ayrılmayan Hz. Osman ve sabrı tavsiye eden Hz. Ali’dir”¹³⁹ hadisine yer vermektedir.¹⁴⁰

Vâhidî, Hz. Peygamber’e veya bir raviye atıf yapmadan hadislerle yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “Böylece sizi orta bir ümmet kıldık ki insanlara şahit olasınız...”¹⁴¹ âyetinin tefsirinde: “...Allah kıyamet günü diğer ümmetlere der ki: “Peygamber size peygamberliklerini tebliğ ettiler mi?” Derler ki: “Hiç kimse

¹³⁵ Bakara, 2/70. “قَالُوا اذْعُ لَنَا رَبِّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا اِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ”

¹³⁶ Ebû Cafer İbn Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru-Ulumu'l-Kütüb, Riyad, 2003, Taberî, Cilt: 2, s. 205; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden an Resulillah ve's-Sahabe ve't-Tabiîn*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1997/1417, Cilt:1 s. 141. “وَأَمِ اللَّهُ لَوْ لَمْ يَسْتَنْوَا لَمَا بَيَّنَّتْ لَهُمْ آخِرُ الْأَبَدِ”

¹³⁷ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 112. “وَأَمِ اللَّهُ لَوْ لَمْ يَسْتَنْوَا لَمَا بَيَّنَّتْ لَهُمْ آخِرُ الْأَبَدِ”

¹³⁸ Asr, 103/1-3. “...إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خَسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ”

¹³⁹ İbn Teymiyye, *Mukaddime*, ss. 81-84. (İbni Teymiye bunun benzerini tefsirde istidlal yoluyla meydana gelen ihtilaflar olarak zikreder. Bu tür açıklamaları lafzın asla delalet etmediği tefsir hurafelerinden sayar.)

“إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خَسْرٍ يَعْنِي: اَبَا جَهْلٍ، اَلَا الَّذِيْنَ آمَنُوا يَعْنِي: اَبَا بَكْرٍ، وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَعْنِي: عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ

يَعْنِي: عَثْمَانُ، وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ يَعْنِي: عَلِيٌّ”

¹⁴⁰ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1231.

¹⁴¹ Bakara, 2/143. “وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ...”

senden bize bir şey ulaştırmadı. Bunun üzerinden Allah peygamberlere sorar.” Derler ki: “Biz onlara tebliğ ettik ama söz dinletemedik.” Bunun üzerine Allah şöyle der: “Sizin şahitleriniz var mı?” Peygamberler derler ki: “Evet, Ümmet-i Muhammed var.” Bunun üzerine Ümmet-i Muhammed! Peygamberlerin elçilik görevi yaptığına, kavimlerinin ise yalan söylediğine şahitlik eder. Bunu nereden bildikleri sorulur. Bunun üzerine Ümmet-i Muhammed şöyle der: “Bize bunu peygamberimiz haber verdi...”¹⁴² hadisine yer vererek müslümanların şahitliğinin nasıl olacağını açıklamaktadır.¹⁴³

Müfessir’in Hz. Peygamber’e veya bir raviye atıf yapmadan hadislerle yer vermesinin başka bir Örneği de Cuma Sûresi “*Bir ticaret veya eğlence gördüklerinde ona giderler...*”¹⁴⁴ âyetidir. Bu âyetinin açıklamasında: “Hz. Peygamber bir cuma günü hutbe okuduğu sırada bir kervan geldi. Bu kervanın gelişine olan sevinçten defler çalındı. Medine’de pahalılığın olduğu bir zamanda bu olay olmuştu. Bunun üzerine insanlar peygamberin yanından dağılıp ticarete ve def sesinin geldiği yöne doğru gittiler. Rasulullah’ın yanında on iki kişiden başka kimse kalmamıştı”¹⁴⁵ demektedir.¹⁴⁶

Müellif, eserinde âyetlerin nuzûl sebebini hadislerle açıklamaktadır. Örnek olarak Maide Sûresi “*Ey iman edenler, açıklandığında sizi üzecek şeyleri sormayın...*”¹⁴⁷ âyetinin tefsirinde: “Rasulullah, ısrarla sorulan sorular üzerine kızarak minbere çıkıp burada durdukça soracağınız her şeye cevap vereceğim” dedi.

¹⁴² Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **Camîu’s-Sahih**, thk. İzzeddin Dulli ve Arkadaşları, Müessesetü’r-Risale Naşirun, Lübnan, 2019, İ’tisam, 19; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesaî, **Tefsîru’n-Nesaî**, thk. Sabri b. Abdülhalik Şâfiî, Seyyid b. Abbas Celîmi, Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiyye, Beyrut, 1990/1410, Cilt: 1, s. 143.

”...فَيَقَالُ: هَلْ بَلَغْتَ قَوْمَكَ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ فَيُدْعُوْن. فَيَقُولُ: هَلْ بَلَغَكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: لَا، فَيَقُولُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: أُمَّةٌ مُحَمَّدٍ. فَيُدْعَى أُمَّةٌ

مُحَمَّدٍ. فَيَقَالُ: هَلْ بَلَغَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ وَمَا عَلَّمَكُمْ لَذَلِكَ؟ فَيَقُولُونَ: أَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا...”

¹⁴³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 135-136.

¹⁴⁴ Cuma, 62/11. “وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ هَواً انْفُسُوا إِلَيْهَا...”

¹⁴⁵ Ebu’l-Hasan Mukatil b. Süleyman, **Tefsîrû’l-Kebîr**, thk. Ahmet Ferid, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 361-362; Bûharî, “Tefsîr”, 1; Müslim, Cumua, 863.

”...لَمْ يَبْقَ إِلَّا اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا”

¹⁴⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1097.

¹⁴⁷ Mâide, 5/101. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تُبَدِّلَكُمْ تَسْؤُكُمْ...”

Bunun üzerine Bir adam kalkarak: “Ben neredeyim?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Cehennem’desin.” Beni Sehm kabilesinde nesebi konusunda ayıplanan (Abdullah b. Huzafe) ayağa kalkarak: ‘Benim babam kimdir?’ diye sordu. Hz. Peygamber: ‘Senin baban Huzafe’dir.’ buyurdu”¹⁴⁸ hadisine yer vererek âyeti açıklamaktadır.¹⁴⁹

Vâhidî, tefsirinde yer verdiği hadislerde seçici davranmamakta, zayıf olarak nitelenen hadislere de yer vermektedir. Örnek olarak Hac Sûresi “*Senden önce hiçbir resul ve peygamber göndermedik ki bir şey istediği zaman şeytan onun isteğine bir şey katmış olmasın...*”¹⁵⁰ âyetinin tefsirinde: “Rasulullah Necm Sûresini Kureyş’in ileri gelenlerinin bulunduğu bir ortamda okurken “*Ve diğer üçüncü olan Menat*”¹⁵¹ âyetinden sonra: “Bunlar yüce garaniklerdir. Onların şefaati umulur”¹⁵² şeklinde bir cümle söyledi. Bunun üzerine Cebrail Hz. Peygamber’i uyardı. Rasulullah bu cümlelerin şeytan tarafından eklendiğini onlara haber verdi” demektedir.¹⁵³

Müellif, bazı âyetlerin açıklamasında hadis metinlerine yer vermek yerine mana olarak yer vermektedir. Örneğin, insanın yaratılış fitratından bahseden Rûm Sûresi “*Öyleyse yüzünü Allah’ı birleyici olarak doğrudan bu dine çevir. Allah’ın insanları yarattığı bu fitrata bağlan. Allah’ın yaratmasında hiçbir değişiklik*

¹⁴⁸ Buhârî, “İ’tisam”, 3; Müslim, Fedail, 2359.

“... لا تسألوني عن شيء إلا أخبركم به ما دمت مقامي هذا. فقام إليه رجل فقال: أين مدخلي يا رسول الله؟ قال: النار. فقام عبد الله

بن حذافه فقال: من أبي يا رسول الله؟ قال: أبوك هذا فة. “

¹⁴⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 337.

¹⁵⁰ Hac, 22/52. “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَكَّى الشَّيْطَانُ...”

¹⁵¹ Necm, 53/20. “وَمِنَ اللَّيْلِ الْآخِرَى”

¹⁵² Buhârî, Tefsîr, 4; Müslim, Mesâcid, 105. (Buhârî ve Müslim de garanik metninin olarak tabir edilen “Bunlar yüce garaniklerdir. Onların şefaati umulur” ibarenin âyet olarak okunduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Taberî, bu âyetin açıklamasında, Muhammed b. Kâb el-Kurezî, Muhammed b. Kays, Ebû Aliye, Said b. Cübeyr, Dehhak, Abdurrahman b. Haris ve İbni Abbas’dan, senedi kopuk bir şekilde “Garanik” hâdisesi nakledilmektedir. “Garanik” Kuğu kuşları veya Efendi gençler manalarına gelmektedir. Müşrikler, Resulullah (s.a.v.) yeni nazil olan bazı âyetleri okurken, içinde putları öven “Garanik” kelimesinin de bulunduğu bazı sözler söylediğini iddia etmişlerdir. Bu Sebeple bu olaya “Garanik” olayı denmiştir...) bkz. Taberî, Cilt: 18, ss. 662-666.

“تلك الغرائق العلى وإن شققتهم لترجي”

¹⁵³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, ss. 737-738.

yapılamaz...”¹⁵⁴ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Allah’ın insanları yarattığı fitrata tabi ol. Çünkü her yeni doğan Allah’ın onu yarattığı fitrat üzerine doğar.”¹⁵⁵ O fitrat Allah’tan başka hiçbir ilahın olmayışıdır.”¹⁵⁶

Sonuç olarak Vahidî, tefsirinde âyetlerdeki kapalılığı gidermek, âyetten çıkardığı anlamı desteklemek için hadislere başvurmaktadır. Tefsirinde yer verdiği bazı hadislerde kaynak olarak Hz. Peygamber’i göstermekte, çoğu hadisin kaynağına yönelik bir bilgiye yer vermemektedir. Ayrıca eserinde yer alan tüm hadisleri sened zincirinden arındırmakta, hadislere yer verirken seçici davranmamakta, zayıf kabul edilen hadislere de yer vermektedir.

1. 2. 3. Kur’ân’ın Sahabe Görüşleriyle Tefsiri

Sahabe Kur’ân’ın inişine şahit olmuş, Kur’ân’la ilgili olayların ve durumların içinde yaşamıştır. Bu sebeple âyetlerin tefsiri Kur’ân ve Sünnet’te bulunamadığı sahabenin sözlerine müracaat edilir.¹⁵⁷

Müellifi, tefsirinde sahabe içerisinden en çok İbni Abbas’ın görüşlerine yer vermektedir.¹⁵⁸ Örnek olarak Bakara Sûresi “*Onun kürsisi gökleri ve yeri kuşatmıştır*”¹⁵⁹ âyetinde bulunan “kürsi” kelimesini İbni Abbas’ın şu sözüyle açıklamaktadır: “Kürsi Allah’ın ilmidir.”¹⁶⁰

Müfessir, kıyamet gününde insanların hesap vermek için çağrılmalarından bahseden İsrâ Sûresi “*O gün biz her grup insanı önderleriyle birlikte çağıracağız...*”¹⁶¹ âyetindeki kapalılığı gidermek için İbni Abbas’ın şu sözüne yer

¹⁵⁴ Rûm, 30/30. “فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ...”

¹⁵⁵ Buhârî, “Tefsîr”, 8. “ما من مولود إلا يولد على الفطرة...”

¹⁵⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 842.

¹⁵⁷ İbn Teymiyye, Mukaddime, s. 87.

¹⁵⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 183, 286; Cilt: 2, ss. 642, 658, 1032, 1124.

¹⁵⁹ Bakara, 2/255. “وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ...”

¹⁶⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 183.

¹⁶¹ İsrâ, 17/71. “يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِيمَانِهِمْ...”

vermektedir: “Her grup insan kendilerini hidayete ulaştıran ve kendilerini sapıklığa düşüren önderleriyle çağrılırlar.”¹⁶²

Vâhidî, âyetlerdeki mübhemleri açıklamak için İbni Abbas’ın sözlerine yer vermektedir. Örnek olarak Kehf Sûresinin “...*De ki: Onların sayısını en iyi Rabbim bilir...*”¹⁶³ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Necran Hristiyanlarından bir grup Medine’ye geldikleri zaman Ashâb-ı Kehf’in sayısı hakkında aralarında bir tartışma yaşandı. Onlardan Yakubiler ‘üç kişi olup dördüncüleri köpekleridir’ dediler. Nasturiler, ‘beş kişi olup altıncıları köpekleridir’ dediler. Müslümanlar ise, ‘yedi kişi olup sekizincileri köpekleridir’ dediler. Bu konuyla ilgili İbni Abbas, Ashabı Kehf’in sayısının en az yedi olabileceğini söyleyerek yedi kişinin adını saymıştır.”¹⁶⁴

Müellif, Kalem Sûresi “*Paçalar sıvandığı o günde secdeye davet edilirler de bunu yapamazlar*”¹⁶⁵ âyetinde yer alan “سَاقٍ / paçaların sıvandığı” kelimesinin manasını açıklarken İbni Abbas’ın: “Sâk, Kıyametin en şiddetli vaktidir” görüşüne yer vermektedir.¹⁶⁶

Vâhidî, tefsirinde nuzûl sebeplerini açıklarken İbni Abbas’ın ismini zikretmeden sözlerine yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “*İnsanlara iyilik yapmalarını tavsiye edip kendinizi unutuyor musunuz?...*”¹⁶⁷ âyetinin şöyle açıklamaktadır: “Medineli Yahudiler Müslüman olan akrabalarına İslam dininde sebat etmelerini tavsiye ediyor fakat kendileri iman etmiyorlardı. Bunun üzerine Yahudileri azarlayan bu âyet nazil oldu.”¹⁶⁸ Aynı rivâyet müellifin Esbabü’n-Nuzûl kitabında İbni Abbas’dan rivâyet edilmektedir.¹⁶⁹

Müellif, huruf-u mukattaaların yorumunda atıf yapmadan İbni Abbas’ın görüşlerine yer vermektedir. Örnek olarak Meryem Sûresi “*Kaf Ha Ya Ayn Sad*”¹⁷⁰

¹⁶² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 642.

¹⁶³ Kehf, 18/22. “...فَلْيَرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّهِ أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَغْلِبُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ...”

¹⁶⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 658.

¹⁶⁵ Kalem, 68/42. “يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ”

¹⁶⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1124.

¹⁶⁷ Bakara, 2/44. “أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ...”

¹⁶⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 102-103.

¹⁶⁹ Vâhidî, *Esbabü’n-Nuzûl*, s. 27.

¹⁷⁰ Meryem, 19/1. “كهيعص”

ibaresini şöyle yorumlamaktadır: “Allah yarattığı kullarına yeter, kullarını hidayete ulaştırır, elleri onların elleri üzerindedir, yarattıklarını en iyi bilendir ve vaadine sadıktır”¹⁷¹ Müfessir bu açıklamayı el-Basît tefsirinde İbni Abbas’ın sözü olarak rivâyet etmektedir.¹⁷²

Müfessir, İbni Abbas’dan rivâyet edilen sözlerde seçici davranmadığı ve Kelbî’nin Ebû Salih aracılığı ile İbni Abbas’dan naklettiği sözlere yer vermesi sebebiyle eleştirilmektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “*Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın ama aşırı giderek saldırganlık yapmayın...*”¹⁷³ âyetinin açıklamasında: “Bu âyet hudeybiye antlaşması hakkında indi. Müşrikler Müslümanların Mescid-i Haram’ı ziyaret etmelerini engellediler. Yapılan antlaşma ile ertesi sene Mekke’de üç gün kalmak şartıyla Mescid-i Haram’ı ziyaret edebileceklerdi. Ertesi sene Hz. Muhammed ve ashabı kaza umresi için hazırlandıklarında müşriklerin antlaşmayı bozup kendileriyle savaşacaklarından endişe etmeleri üzerine bu âyet indi. Bu âyet medinede savaşa izin veren ilk âyettir” demektedir.¹⁷⁴ Bu âyetin Medine’de savaş hakkında inen ilk âyet olmadığını hudeybiden önce yapılan savaşların olduğunu dolayısıyla bu âyetin yanlış yorumlandığı söylenmektedir.¹⁷⁵

Müfessir, âyetlerin tefsirinde Hz. Aişe’nin görüşlerine başvurmaktadır. Örneğin, Nisâ Sûresi “*Senden, kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki: Allah, size onlar hakkında hükmünü açıklıyor...*”¹⁷⁶ âyetinin açıklamasında bu âyetin Ümmü Kecce isminde bir kız hakkında indiğini söylemekte ve Hz. Aişe’nin şu açıklamasına yer vermektedir: “Yetim kızların velileri onlara nikâh yapmamakla birlikte onların mallarına göz dikip onlara baskı yaptılar. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve böyle yapmayı yasakladı.”¹⁷⁷

¹⁷¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 675.

¹⁷² Vâhidî, **el-Vasît**, Cilt: 14, s. 183.

¹⁷³ Bakara, 2/190. “وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا...”

¹⁷⁴ Vâhidî, **Esbabü’n-Nuzûl**, s. 57; Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 154. Vâhidî, el-Vecîz tefsirinde bu rivâyete İbni Abbas’ın adını zikretmeden yer vermektedir. Aynı rivâyet Esbabü’n-Nuzûl kitabında İbni Abbas’dan rivâyet olarak yer vermektedir.

¹⁷⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik’in Önsözü, Cilt: 1, s. 54.

¹⁷⁶ Nisâ, 4/127. “وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ...”

¹⁷⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 292-293.

Vâhidî, bazı âyetlerin tefsirinde Hz. Aişe'nin görüşlerine yer verdiği halde ismini zikretmemektedir. Örnek olarak Nûr Sûresi "*Kör olana güçlük yoktur...*"¹⁷⁸ âyetini şöyle tefsir etmektedir: "Müslümanlar savaşa çıktıkları zaman evlerinin anahtarlarını müzmin (sürekli) hastalıklara yakalanmış ve bundan dolayı savaşa çıkmayanlara teslim ediyorlardı. Ve onlara şöyle diyorlardı: 'İçinde bulunan yiyecekleri yemeyi size helal kıldık.' Bu kimseler bu âyet ininceye kadar bu yiyecekleri yemekten kaçınıyorlardı."¹⁷⁹ Müellif bu rivâyeti el-Basît tefsirinde Hz. Aişe'den nakletmektedir.¹⁸⁰

Müellif, âyetlerin tefsirinde İbni Mes'ud'un görüşlerine yer vermektedir. Örneğin, Enfâl Sûresi "*Allah, yapılması gereken işin gerçekleşmesi için, savaş alanında karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allah'a döndürülür*"¹⁸¹ âyetini İbni Mesud'un şu sözleriyle açıklamaktadır: "Bedir günü düşmanlar bizim gözümüze o kadar az geldi ki ta ki yanımdakine: 'Yetmiş kişi kadarlar görüyor musun?' dedim. O da: 'Yüz kişi kadar görüyorum' dedi. Sonra biz birisini esir alıp ona: 'Savaşta kaç kişiydiniz?' diye sorduk. O da: 'Bin kişiydik' dedi. Allah mü'minlere vadinin gerçekleşmesi için onları gözlerinize az gösteriyordu."¹⁸²

Müellif, tefsirde önemli yer tutan sahabe sözlerine müracaat etmekte, âyetleri sahabenin sözleriyle açıklamaktadır. Özellikle İbni Abbas olmak üzere sözlerinden faydalandığı sahabelerin isimlerini çok az zikretmektedir. Ayrıca İbni Abbas'a isnad edilen rivâyetlerde seçici davranmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

1. 2. 4. Kur'ân'ın Tabiun Görüşleriyle Tefsiri

Tabiun, Hz. Peygamber ve sahabe döneminden sonra ortaya çıkan meseleleri kendi içtihatlarıyla çözerek tefsir faaliyetinde bulunmuşlardır.¹⁸³

¹⁷⁸ Nûr, 24/61. "لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ..."

¹⁷⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 770-771.

¹⁸⁰ Vâhidî, el-Basît, Cilt: 16, s. 369.

¹⁸¹ Enfâl, 8/44. "وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّفَتُّنُمْ فِي آعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ"

¹⁸² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 442.

¹⁸³ Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 272-274.

Vâhidî, âyetlerdeki kapalılığı gidermek için Mücahid'in sözlerine yer vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi "*Bundan sonra da kalpleriniz katlaşıp taş gibi hatta ondan daha katı olmuştur...*"¹⁸⁴ âyetinin tefsirinde Mücahid'in şu sözüne yer vermektedir: "Bu âyet taşların inkârcı Yahudilerden daha üstün olduğunu açıklamak için indi. Çünkü Allah korkusundan dolayı her bir taştan ya su çıkar veya sudan dolayı çatlar veya bir dağın tepesinden yuvarlanır."¹⁸⁵

Müellif, âyetteki anlamın umum ifade ettiğini açıklamak için Mücahid'in görüşlerine başvurmaktadır. Örnek olarak insanların güzel amelleri konuşmaları dışında gizli konuşmalarında bir hayır olmadığını açıklayan Nisâ Sûresi "*Sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi isteyenlerin gizli konuşmaları dışında onların aralarında yaptıkları konuşmaların çoğunda hayır yoktur...*"¹⁸⁶ âyetinin açıklamasında Mücahid'in: "Bu âyetin hükmü bütün insanları kapsamaktadır" sözüne yer vermektedir.¹⁸⁷

Müfessir, âyetleri açıklamak için Katâde'nin görüşlerine yer vermektedir. Örneğin, Zuhurf Sûresi "*Siz haddi aşan bir toplum oldunuz diye sizi Kur'ân'la uyardıktan vaz mı geçelim?*"¹⁸⁸ âyetini Katâde'nin: "Allah'a andolsun ki, ilk muhatapları reddetti diye Kur'ân kaldırılırdı onların hepsi helak olurlardı" sözüyle tefsir etmektedir.¹⁸⁹

Müellif, mübhem bırakılan isimleri açıklarken Katâde'nin görüşlerine yer vermektedir. Yahudilerden bahseden Bakara Sûresi "*Onlar kalplerimiz perdelidir derler. Hayır, inkârlarından dolayı Allah onları rahmetinden uzaklaştırmıştır. Bundan dolayı çok az inanırlar*"¹⁹⁰ âyetinde yer alan mübhemi açıklamak için Katâde'nin: "Onlardan Abdullah b. Selam gibi çok azı Müslüman olur" sözüne yer vermektedir.¹⁹¹

¹⁸⁴ Bakara, 2/74. "ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً..."

¹⁸⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 113.

¹⁸⁶ Nisâ, 4/114. "لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ..."

¹⁸⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 289.

¹⁸⁸ Zuhurf, 43/5. "أَفَتَضْرَبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ"

¹⁸⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 971.

¹⁹⁰ Bakara, 2/88. "وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ"

¹⁹¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 117.

Vâhidî, âyetlerin açıklamasında Süddî'nin görüşlerine başvurmaktadır. Örnek olarak Yahudilerden bahseden Bakara Sûresi “...Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?...”¹⁹² âyetinin tefsirinde Süddî'nin: “Allah, adam öldürmemek, güçsüzlerini yurtlarından çıkarmamak, düşmanlık hususunda yardımlaşmayı bırakmak ve esirlerinin fidyelerini ödemek hususları üzerine İsrailoğullarından söz aldı. Onlar esirlerin fidyesini ödemek dışındakileri terk ettiler” sözüne yer vermektedir.¹⁹³

Müfessir, eserinde Ebû Ravk'ın sözlerine yer vermektedir. Örnek olarak Nisâ Sûresi “Kuşkusuz Allah size, emanetleri ehil olana vermenizi, insanlar arasında adâletle hüküm vermenizi emrediyor...”¹⁹⁴ âyetinin tefsirinde Ebû Ravk'ın şu rivâyetine yer vermektedir: “Hz. Peygamber Osman'dan Kâbe'nin anahtarlarını istedi. Osman: ‘İşte Allah'ın emaneti’ diyerek anahtarı verdi. Hz. Peygamber anahtarları amcası Abbas'a vermek üzereyken bu âyet nazil oldu. Hz. Peygamber anahtarları Osman'a geri verdi ve şöyle dedi: ‘İşte Allah'ın emaneti. Onu bundan sonra senden ancak bir zalim alabilir.’ Anahtar hicret edinceye kadar onda kaldı. Hicret edeceği zaman anahtarı kardeşi Şeybe'ye verdi.”¹⁹⁵

Vâhidî, eserinde bazı tabiun dönemi müfessirlerinin görüşlerine yer vermekte fakat isimlerine atıf yapmamaktadır. Örneğin, Bakara Sûresi “İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar iman etmezler.”¹⁹⁶ Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de perde çekilmiştir. Onlara büyük azap vardır”¹⁹⁷ âyetlerinin nuzûl sebebini açıklamak için Dehhâk'ın: “Bu âyetler Ebû Cehil ve ailesi için indi” sözüne yer vermekte fakat ismine atıf yapmamaktadır.¹⁹⁸

Müellif, Kelbî'nin adına atıf yapmadan sözlerine tefsirinde yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “Allah'ı yeminlerinize kalkan yapmayınız”¹⁹⁹ âyetinin

¹⁹² Bakara, 2/85. “...أَفْتُمُونَنَّا بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ...”

¹⁹³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 117.

¹⁹⁴ Nisâ, 4/58. “...إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ...”

¹⁹⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 270.

¹⁹⁶ Bakara, 2/6. “...إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ”

¹⁹⁷ Bakara, 2/7. “...حَتَّمَا اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ”

¹⁹⁸ Vâhidî, el-Vasît, Cilt: 1, s. 82; Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 91.

¹⁹⁹ Bakara, 27/224. “...وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْصَةً لِّإِتْمَانِكُمْ...”

açıklamasında: “Bu âyet Abdullah b. Revaha hakkında indi. Abdullah eniştesiyle konuşmayacağına ve düşmanlarıyla arasına girmeyeceğine dair kasten yemin etmişti. Allah, bu âyeti indirerek yeminlerin iyilik yapmaya engel kılınmamasını emretti”²⁰⁰ demektedir.²⁰¹

Müfessir, âyetlerdeki kapalılığı gidermek, âyetleri açıklamak, âyetlerin nuzûl sebebini bildirmek gibi sebeplerle tabiun dönemi müfessirlerinin görüşlerine başvurmaktadır. Eserinde görüşlerine başvurduğu müfessirlerinin bazılarının isimlerine yer vermekte, bazılarının ismini ise zikretmemektedir.

1. 2. 5. Kur’ân’ın Sebeb-i Nuzûllerle Tefsiri

Hiz. Peygamber’e sorulan bir soru veya meydana gelen bir olayın akabinde bir veya birkaç âyetin veya bir sûrenin tamamının inmesine Esbabü’n-Nuzûl denir.²⁰² Vâhidî, “Bir âyetin nuzûl sebebini ve arka planındaki olayı bilmeden âyeti tefsîr etmenin imkânı yoktur” diyerek bu ilmin önemine vurgu yapmaktadır.²⁰³ Sebebi nuzûl rivâyetlerinde Hiz. Aîşe²⁰⁴ ve Ebû Ravk’a²⁰⁵ atıf yapmaktadır. Bu konuda herhangi bir kitap ismine ise atıf yapmamaktadır. Nuzûl sebepleri için ayrı bir başlık kullanmamakta, âyetlerin nuzûl sebebini bildirmek için “فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى”²⁰⁶, “أَنْزَلَ هَذِهِ الْآيَةَ”²⁰⁷, “نَزَلَتْ”²⁰⁸ vb. kalıpları kullanmaktadır.

Vâhidî, âyetlerin inmesine sebep olan kişiler hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda Yahudi ve Hristiyanlar hakkında inen âyetleri açıklamaktadır. Örneğin, Bakara Sûresi “*Dediler ki: Hristiyan veya Yahudi olunuz. De ki: Bilakis Hanîf olan İbrahim milletinden oluruz...*”²⁰⁹ âyetinin açıklamasında: “Bu âyet Medine

²⁰⁰ Vâhidî, *Esbabü’n-Nuzûl*, s. 80.

²⁰¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 168-169.

²⁰² Suyûtî, *İtkân*, s. 58; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 135.

²⁰³ Vâhidî, *Esbâbu Nuzûl*, s. 10.

²⁰⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 292.

²⁰⁵ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 270.

²⁰⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 430.

²⁰⁷ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 123.

²⁰⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 147.

²⁰⁹ Bakara, 2/135. “وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا...”

Yahudileriyle ve Necran Hristiyanlarının müminlere: ‘Bizim dinimize girin çünkü bundan başka din yoktur’ demeleri üzerine nazil oldu” demektedir.²¹⁰

Müellif, müslümanlar hakkında nazil olan âyetler hakkında bilgi vermektedir. Örnek olarak Nûr Sûresi “*Zina eden erkek ancak zina eden kadınla veya müşrik bir kadınla evlenir. Zina eden kadın da ancak zina eden erkekle veya müşrik biriyle evlenir*”²¹¹ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Bu âyet hicret eden fakir muhacirlerden bir grup hakkında nazil oldu. Fakirliklerinden dolayı Medine’de bulunan ve fuhuş yapan bazı kadınlarla evlenmek istediler. Allah bu âyeti indirerek bunun haram olduğunu onlara bildirdi.”²¹²

Müellif, âyetlerin nazil olduğu kişileri açıklamaktadır. Örneğin, Ahzâb Sûresi “*Allah ve peygamberi bir şey buyurduğu zaman artık inanan erkek ve inanan kadın için işlerinde seçme hakkı yoktur...*”²¹³ âyetinin yorumunda: “Bu âyet Abdullah b. Cahş ve kız kardeşi Zeynep hakkında nazil oldu. Rasulullah Zeynep’i Zeyd b. Harise için nişanladı. Zeynep ise Hz. Peygamber ile nişanlandığını zannetti. Peygamberin kendisini Zeyd için nişanlandığını öğrenince bu durum hoşuna gitmedi. Bu âyetin nazil olmasıyla Hz. Peygamber’in hükmettiği konularda mü’minlerin seçme hakkının olmadığı bildirildi” demektedir.²¹⁴

Müfessir, âyetlerin inmesine sebep olan kimseler hakkındaki ihtilaflara yer vermektedir. Örneğin, Hümeze Sûresi “*Dili ile çekiştiren, kaş ve gözü ile işaretler yapıp alay eden her fesatçı kişinin vay haline*”²¹⁵ âyetinin açıklamasında bu âyetin Ümeyye b. Halef veya Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu söylemekte, İhtilaf edilmesine sebep olarak bu iki kişinin Rasulullah’ın gıybetini yapıp alay etmelerini göstermektedir.²¹⁶

Müfessir, tefsirinde nuzûl sebebi olan olaylar hakkında bilgi vermektedir. Örnek olarak Nisâ Sûresi “*Sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını*

²¹⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 133.

²¹¹ Nûr, 24/3. “الرَّائِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ وَالزَّانِي لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ”

²¹² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, ss. 756-757.

²¹³ Ahzâb, 33/36. “وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ...”

²¹⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, ss. 865-866.

²¹⁵ Hümeze, 103/1. “وَنَلَّ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لَفْزَةً”

²¹⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1232.

iddia edenlerin, aralarında şeytanın hükmü vermesini istediklerini görmedin mi?...”²¹⁷ âyetinin tefsirinde şöyle söylemektedir: “Bir Yahudi ile bir münafık arasında anlaşmazlık çıkmıştı. Yahudi, aramızda Ebu’l-Kasım/Hz. Muhammed’i hakem tayin edelim. Münafık, Hayır Ka’b b. Eşref’i tayin edelim. Bu âyet bu olay hakkında nazil oldu.”²¹⁸

Müellif’in nuzûl sebebi olarak bir olaydan bahsettiği başka bir örnek Ânkebut Sûresi “*Biz insana ana babasına iyilik yapmasını emrettik. Eğer onlar seni, hiç bilmediğin bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara uyma...*”²¹⁹ âyetidir. Bu âyetin Sa’d olunca nazil olduğunu, annesi oğlunun müslüman olduğunu duyunca hiçbir şey yemeyip içmeyeceğine, hiçbir evin altında gölgelenmeyeceğine, Muhammed’i inkâr edip daha önce üzerinde olduğu dine dönünceye kadar böyle yapmaya devam edeceğine dair yemin ettiğini söylemektedir. Allah, bu âyetle Sa’d’a annesini hoşnut edip ona iyilik yapması fakat şirkte ona itaat etmemesi gerektiği bildirilmektedir.²²⁰

Vâhidî, bazı âyetlerin nuzûl sebebi olan olaylar hakkında ihtilafa yer vermektedir. Örnek olarak A’raf Sûresi “*Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız*”²²¹ âyetinin nuzûl sebepleriyle ilgili şöyle demektedir: “Önceleri sahabiler namazda konuşurlardı. Bu âyet nazil olunca namazda konuşma haram kılınmıştır. Bu konuda başka bir görüşe göre âyet cemaatle namaz kılındığında imam Kur’ân okurken ona tabi olan kişilerin sesli okumayı terk etmeleri hakkında nazil olmuştur. Başka bir görüşe göre ise, hutbeyi dinlerken susulması gerektiği hakkında nazil olmuştur.”²²²

Vâhidî, tefsirinde bazı âyetlerin Hz. Peygamber’e sorulan sorular üzerine indiğine yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “*Kullarım sana Beni sorduklarında, bilsinler ki Ben onlara yakınım. Bana dua ettiğinde, dua edenin*

²¹⁷ Nisâ, 4/60. “أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا أَتَىٰ مِنْ قِبَلِكِ...”

²¹⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt:1, s. 271

²¹⁹ Ânkebut, 29/8. “وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا...”

²²⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 829.

²²¹ A’raf, 7/204. “وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ”

²²² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 429.

duasına karşılık veririm...”²²³ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Sahabeden bazıları Hz. Peygambere: ‘Rabbimiz çok yakın mı ona fısıltıyla dua edelim, yoksa uzak mı ona seslenerek dua edelim’ demeleri üzerine Allah bu âyeti indirdi.”²²⁴

Müfessirin tefsirinde Hz. Peygamber’e sorulan sorular üzerine inen âyetlere başka bir örnekte Kehf Sûresi “*Yoksa sen Mağara arkadaşlarını ve kitabede yazılı olanları Bizim âyetlerimizden en şaşılacak olanı mı sandın?*”²²⁵ âyetidir. Bu âyetin yorumunda: “Yahudiler Kureyşlilere Ashab-ı Kehf gençleri hikâyesini Hz. Peygamber’e sormalarını söylediler. Kureyşliler bunu Hz. Peygamber’e sorunca Allah onların hikâyesini açıklayan bu haberi indirdi” demektedir.²²⁶

Vâhidî, Esbabü’n-Nuzûl kitabında olmayan rivâyetlere de tefsirinde yer vermektedir. Örneğin, Âli İmrân Sûresi “*Onların durumu, ateş yakıp etrafını aydınlatınca Allah’ın ateşlerini söndürdüğü ve hiçbir şeyi göremez bir durumda karanlıklar içerisinde bıraktığı kişilerin durumu gibidir*”²²⁷ âyetinin Ensar ve muhacir hakkında nazil olduğunu söylemektedir.²²⁸

Müfessirin el-Vecîz tefsirinde bulunan fakat Esbabü’n-Nuzûl kitabında bulunmayan nuzûl sebebine başka bir örnek ise Şûrâ Sûresi “*Size verilen her şey, dünyanın geçici malıdır. Allah katında olanlar ise, inanıp Rablerine güvenenler için daha yararlı ve daha kalıcıdır*”²²⁹ âyetidir. Bu âyetin açıklamasında tüm malını infak ettiği zaman Ebû Bekir hakkında nazil olduğunu söylemektedir.²³⁰

Müellif, âyetlerin nazil olduğu yerler hakkında bilgilere yer vermektedir. Örneğin Medine’de nazil olan Nisâ Sûresi “*Size ne oldu da münafıklar hakkında iki grup oluyorsunuz...*”²³¹ âyetinin şöyle demektedir: “Bu âyet Medine’de peygamberin huzuruna gelen bir topluluk hakkında nazil oldu. Bunlar bir müddet Medine’de

²²³ Bakara, 2/186. “وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ”

²²⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 151-152.

²²⁵ Kehf, 18/9. “أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا”

²²⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, ss. 654-459.

²²⁷ Âli İmrân, 3/17. “الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُتَكَفِّرِينَ وَالْمُتَكَفِّرَاتِ”

²²⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 202.

²²⁹ Şûrâ, 42/36. “فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّاعِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ”

²³⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 966.

²³¹ Nisâ, 4/88. “فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ...”

kaldılar. Sonra da: ‘Biz Medine’yi sevmeydik’ dediler. Peygamber de onların Medine’den ayrılmasına izin verir. Müslümanlar bu insanlar hakkında ihtilafa düştüler. Allah, bu âyetle onların kâfir olduğunu açıkladı.”²³²

Müellif, Mekke’de nazil olan âyetler hakkında bilgi vermektedir. Örnek olarak Tâhâ Sûresi “*Bu Kur’ân’ı güçlük çekmen için sana indirmedik*”²³³ âyetinin yorumunda şöyle demektedir: “Rasulullah Mekke’de iken bütün gece namaz kılar öyle ki ayakları şişerdi. Kâfirler: ‘Sen dinimizi terk etmekle mutsuzlardan olursun’ dediler. Bunun üzerine Allah, bu âyeti indirdi”²³⁴

Müfessir, âyetlerin nuzûl sebeplerini verirken zayıf kabul edilen rivâyetlere yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “*Allah’ın mescidlerinde, Allah’ın anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zâlim kim vardır?...*”²³⁵ âyetinin yorumunda bu âyetin Rumların Beyt-i Makdis’i tahrip ettikleri zaman onlar hakkında nazil olduğunu söylemektedir.²³⁶ Vâhidî, bu yorumunda tarih bilgisinin az olması sebebiyle eleştirilmiştir. Çünkü Kudüs’ün tahrib edilmesi islamiyetten çok önceleri meydana gelmiş ve Hz. Peygamber döneminde böyle bir olay meydana gelmemiştir.²³⁷

Vâhidî, sûrelerinin nuzûl sebebine de yer vermektedir. Örneğin, Duhâ Sûresi “*Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı*”²³⁸ âyetinin tefsirinde Rasulullah’a vahiy 15 gün gelmekte gecikince insanlar: ‘Rabbi Muhammed’i terk etti ve ona darıldı’ demeleri üzerine Allah’ın bu sûreyi indirdirildiğini söylemektedir.”²³⁹

Müfessirin sûrelerin nuzûl sebeplerine yer vermesinin başka bir örneği olan Tebbet Sûresi “*Ebû Leheb’in iki eli kurusun. Ve kurudu da. Ona ne malı, ne kazandığı fayda vermedi. O ve karısı, boynunda bükülü bir iple odun taşıyarak alevli*

²³² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 279-280.

²³³ Tâhâ, 20/2. “مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى”

²³⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 691.

²³⁵ Bakara, 2/114. “وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا...”

²³⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 126.

²³⁷ Salih, s. 137.

²³⁸ Duhâ, 92/3. “مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ”

²³⁹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1210.

ateşe girecektir”²⁴⁰ âyetlerinin tefsirinde şöyle demektedir: “*Yakın akrabalarını uyar*”²⁴¹ âyeti nazil olunca Rasulullah Safa tepesine çıktı. En yüksek sesiyle kavmine seslendi. Herkes onun yanında toplandı. Rasulullah onları cehennemle uyardı ve şöyle dedi: ‘Ben şiddetli bir azabın önünde size gönderilen bir uyarıcıyım.’ Bunun üzerine Ebû Lehep: ‘Yazıklar olsun sana bunun için mi bizi çağırdın?’ dedi. Allah da onun bu sözü üzerine bu sûreyi indirdi.”²⁴²

Vâhidî, eserinde âyetlerin nazil olduğu kişi ve olaylar hakkında bilgi vermekte bu konularda ihtilaflara da değinmektedir. Bazı nuzûl sebeplerinde ise zayıf kabul edilen rivâyetlere yer vermekte, Esbabu’n-Nuzûl eserinde yer vermediği bazı nuzûl sebeplerine bu eserinde yer vermektedir. Müfessir, sûrelerin nuzûl sebepleriyle ilgili bilgilere de değinmektedir.

1. 2. 6. Kur’ân’ı Kıraatlerle Tefsir Etmesi

Vâhidî, tefsirinde kıraat imamlarına veya kıraatle ilgili kitaplara atıf yapmamaktadır. Kıraatlere yer vereceği zaman “قُرِئَ”²⁴³ ve “قَرَأَ”²⁴⁴ lafızlarını kullanmaktadır.

Müfessir, kıraatler arası tercih yaparak âyetleri tefsir etmektedir. Örneğin, Yahudilerin kitaplarında Hz. Muhammed’in vasıflarını gördükleri halde Hz. Musa ve Hz. Muhammed için birbirini destekleyen iki sihirbaz olarak nitelendirdiklerinden bahseden Kasas Sûresi 48. âyetini “...قَالُوا سَاحِرَانِ تَظَاهَرَا...”²⁴⁵ *Bunlar yardımlaşan iki sihirbazdır dediler...*²⁴⁵ şeklinde almakta “سِحْرَانِ / iki sihir” vechi yerine “سَاحِرَانِ / iki sihirbaz” vechini tercih etmektedir.”²⁴⁶

²⁴⁰ Tebbet, 111/1-5. “تَبَّتْ يَدَا أَبِي هَبٍ وَتَبَّ...”

²⁴¹ Şuâra, 26/214. “وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ...”

²⁴² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1236.

²⁴³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 131.

²⁴⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 357.

²⁴⁵ Kasas, 28/48. “...قَالُوا سَاحِرَانِ تَظَاهَرَا...”

²⁴⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, ss. 820-821.

Vâhidî'nin kıraatler arası tercih yapmasının diğer bir örneği olarak Sebe' Sûresi 15. âyetini “لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسَاكِينِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ / Sebelilerin oturdukları yerlerde uzanan sağlı sollu bahçelerde Allah'tan bir delil vardır...”²⁴⁷ ibaresi ile almakta, Sebe' kabilesinin Yemen'de oturdukları yerlerin çokluğunu ve genişliğini belirtmek “مَسَاكِينِهِمْ” çoğul vecihi tercih etmektedir.²⁴⁸

Müellif, tercih ettiği kıraat ile beraber başka kıraatlere de yer vererek kıraatlerin anlamı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Örnek olarak, yeniden dirilmenin hak olduğunu kanıtlanmak için kemik haline gelmiş bir eşeğin yeniden yaratılmasının örnek olarak verildiği Bakara Sûresi 259. âyetini şu ibareyle almaktadır: “...وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا.../...Kemiklere bak, onları nasıl diriltip, sonra ona nasıl et giydiriyoruz.”²⁴⁹ Bu âyette kıraat olarak “نُنْشِرُ / diriltiriz” vechini tercih etmekte ayrıca “نُنْشِرُ / düzenleriz” vechine de yer vererek, kıraatlerde harf değişikliği ile anlamın değiştiğini ortaya koymaktadır.²⁵⁰

Müfessir'in kıraatlerin anlam üzerindeki etkisine yer vermesinin başka bir örneği olan Hakka Sûresinin 9. âyetini “وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمِنْ قَبْلِهِ / Firavun'a tabi olanlar geldi...”²⁵¹ ibaresiyle okumakta ayrıca “قَبْلَهُ” vechine de yer vermektedir. Ve bu âyet “وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمِنْ قَبْلِهِ” ibaresiyle okunursa mananın “Firavun ve ondan öncekiler geldi” olarak değişeceğini söylemektedir.²⁵²

Vâhidî, bazı kıraat farklılıklarının anlamı değiştirmeyeceğini ortaya koymaktadır. Örneğin, müşrikler Hz. Peygamber'in peygamber olduğunu kanıtlayacak delil olarak melekleri gözleriyle görseler, ölülerin dirilip Hz. Peygamber'in doğruluğuna şahitlik etseler, hatta bütün delillerin karşılına toplansa dahi iman etmeyeceklerinin anlatıldığı En'âm Sûresi 111. âyetini “وَحْشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا”

²⁴⁷ Sebe', 34/15. “لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسَاكِينِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ...”

²⁴⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 881.

²⁴⁹ Bakara, 2/259. “...ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا...”

²⁵⁰ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 186.

²⁵¹ Hakka, 68/9. “وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمِنْ قَبْلِهِ...”

²⁵² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1127.

... / Her şeyi onların karşılıklarına dikseydik”²⁵³ ibaresiyle okumaktadır. Âyette “قُبُلًا” vechini tercih etmiş, “قَبِيلًا” vechi ile okunsa da her iki durumda da aynı anlamının ortaya çıkacağını söylemektedir.²⁵⁴

Müellif, farklı kıraatlerin ahkâm konuları üzerindeki etkisine yer vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi 222. âyetini “... فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ” / *Ay hali olan kadınlar kanı temizleninceye kadar onlara cinsel ilişki için yaklaşmayın...*”²⁵⁵ ibaresiyle almakta, âyeti “يَطْهُرْنَ” vechini tercih etmekte eğer âyet “يَطْهُرْنَ” ibaresiyle okunursa mananın “Ay hali olan kadınların kanı kesilinceye kadar onlara cinsel ilişki için yaklaşmayın” olacağını söylemektedir.²⁵⁶

Müfessir, tefsirinde kıraatler ile dilbilim konular arasındaki ilişkiye yer vererek kıraat farklılıklarının anlam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Örneğin, inkârcıların kendilerine gönderilen peygamberi yalanlamalarının anlatıldığı Şuâra Sûresi 137. Âyeti “إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ” / *Bu dediklerin yalanlarından başka bir şey değildir*”²⁵⁷ olarak almakta “خُلُقُنْ” vechine yer vermektedir. Bu âyetin “خُلُقُ الْأَوَّلِينَ” şeklinde meçhul siga ile de okunabileceğini bu durumda mananın “eskilerin geleneği” olacağını söyleyerek kıraat dilbilim bağlantısına dikkat çekmektedir.²⁵⁸

Vâhidî, âyetleri tefsir etmek için kıraatlerden yararlanırken kıraatler arasında tercih yaparak açıklamalarda bulunmaktadır. Bazen tercih ettiği kıraatle beraber başka bir kıraate de yer vererek kıraatlerin anlam üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Kıraatlerin kaynağa yönelik olarak kıraat imamlarına ve bu konuda herhangi bir esere ise atıf yapmamaktadır.

²⁵³ En’âm, 6/111. “... وَحَسَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَنْشَأَ اللَّهُ...”

²⁵⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 370-371.

²⁵⁵ Bakara, 2/222. “... فَأَعْتَرِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ...”

²⁵⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, ss. 167-168.

²⁵⁷ Şuâra, 26/137. “إِنْ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ”

²⁵⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, ss. 793-794.

1. 3. DİRÂYET YÖNTEMİ AÇISINDAN EL-VECİZ

1. 3. 1. Ahkâm Konularına Yer Vermesi

Vâhidî, Kur'ân'da bulunan ibadet ve muamelat içerikli âyetleri açıklamakta, bunu bir tefsir yöntemi olarak kullanmaktadır. Müfessir, ahkâm konularında öncelikle İmam Şâfiî'nin görüşlerine başvurmaktadır. Bu konuya örnek olarak Haşr Sûresi *"Allah'ın fethedilen ülke halkının mallarından peygamberine verdiği ganimetler, içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir servet olmaması için Allah, peygamberi, peygamberin akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir..."*²⁵⁹ âyetinin tefsirinde: "Rasulullah'ın yaşadığı dönemde savaşımlardan alınan ganimetler beşe bölünüyordu. Beşte dördü Rasulullah'a ait olup onu dilediği yere harcıyordu. Kalan beşte biri ise bu âyette ismi geçenlere veriliyordu. Bugün ise Rasulullah'ın payına düşen ganimetler İmam Şâfiî'ye göre: 'Savaş için sınırda bekleyen mücahitlere harcanır' demektir."²⁶⁰

Müellifin, İmam Şâfiî'nin görüşlerine yer vermesinin başka bir örneği olan Bakara Sûresi *"Eşlerinizle cinsel ilişkiye girmeden veya mehirlerini belirlemeden önce onları boşamanızda size mehir zorunluluğu yoktur. Fakat onların faydalanacağı bir mal verin..."*²⁶¹ âyetinin tefsirinde şöyle demektir: "Allah, bu âyetle mehirsiz nikâh akdinin caiz olduğunu açıklamıştır. Eğer kadın mehri belirlenmeden ve cinsel ilişkiye girmeden boşanırsa âlimlerin icmasına göre kadın faydalanacağı bir malı hak etmiştir. Bunda en üst sınırı hizmetçi tutmak, ortası elbise almak, tabanı ise bir miktar para vermektir. Bu konuda İmamı Şâfiî'nin görüşü: "Otuz dirhem verilmesidir."²⁶²

Vâhidî, ahkâm konularında Ebû Hanife'nin görüşlerine yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi *"Kadınları boşayıp da bekleme süreleri sona erdiğinde onları ya iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın..."*²⁶³ âyetinin tefsirinde demektir:

²⁵⁹ Haşr, 59/7. "مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَإِنَّ السَّبِيلَ..."

²⁶⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1082.

²⁶¹ Bakara, 2/236. "لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ..."

²⁶² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 175.

²⁶³ Bakara, 2/231. "وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغُنَّ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ..."

“Boşadığınız kadınların iddet sürelerinin bitimi yaklaştığında, onlara dönmek isterseniz şahit getirerek ve bir antlaşmayla onlara dönün. Ebû Hanife’nin dediği gibi cinsel ilişkiye girmek suretiyle onlara dönmeyin.”²⁶⁴

Müfessir, eserinde ahkâm konularındaki ittifaklara yer vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi “*İnananlar, hicret edip Allah yolunda savaşanlar Allah’ın rahmetini ümit ederler. Allah da onları bağışlayan ve merhamet edendir*”²⁶⁵ âyetinin tefsirinde: “İster haram ister helal ay olsun bütün aylarda müşriklerle savaşmanın caizliği üzerine icma vardır” diyerek bu konuda islam âlimlerinin ittifakı olduğunu belirtmektedir.²⁶⁶ Yine başka bir örnek olarak Nisâ Sûresi “*Yolculuğa çıktığınızda, inkâr edenlerin size bir kötülük yapmalarından korkuyorsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur...*”²⁶⁷ âyetinin tefsirinde: “Bu âyet yolculukta namazı kısaltmayı mübah kılmak için nazil oldu. Öldürülme korkusuyla yolculukta namazı kısaltmanın caizliği üzerine icma edilmiştir. Bu hüküm Hz. Peygamber’in sünnetiyle de kesinlik kazanmıştır” demektedir.²⁶⁸

Vâhidî, tefsirinde ahkâm konularında mezhepler arasındaki ihtilaflara yer vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi “*Haccı ve umreyi Allah’ın rızasını kazanmak için tamamlayın. Fakat bunları yapmanız engellenirse, gücünüzün yettiği bir kurban kesin ve kurban kesilinceye kadar başlarınızı tıraş etmeyin...*”²⁶⁹ âyetinin tefsirinde haccı ve umresi engellenen kimsenin keseceği kurbanın kesim yeri hakkında şu bilgilere yer vermektedir: “Ehli Irak ve bazı âlimlerin görüşüne göre kurbanın kesim yeri Mekke’dir. Şâfiî mezhebi ve başka âlimlere göre ise, haccı yapmaları engellenip alıkonuldukları yer kurbanlığın kesim yeridir.”²⁷⁰

Müellif, ahkâm âyetlerinin hükmü hakkında ihtilaflara yer vermektedir. Örneğin, Nisâ Sûresi “*...Eğer yağmurdan veya hastalıktan dolayı silahlı namaz*

²⁶⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 171.

²⁶⁵ Bakara, 2/218. “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ”

²⁶⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 164.

²⁶⁷ Nisâ, 4/101. “وَإِذَا صَرَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا...”

²⁶⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 285.

²⁶⁹ Bakara, 2/196. “وَأَتُوا الْحُجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِفُوا بِرُءُوسِكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ...”

²⁷⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 156.

kılmanızda bir sıkıntı olursa silâhlarınızı bırakmanızda bir günah yoktur..."²⁷¹ âyetinde hükmü hakkında şöyle demektedir: "Yağmur ve hastalık zamanında namazda silah taşımayı bırakmaya Allah ruhsat verdi. Çünkü silah hastaya ağır gelir, yağmurda da bozulur. Bazı âlimlere göre onu taşımak farz, bazılarına göre de müekked sünnettir."²⁷²

Müfessir, âyetin ahkâmî hükmü ile ilgili muteber görüşlere yer verdikten sonra bu görüşler arasında tercih yapmaktadır. Örnek olarak Hucurât Sûresi "*Ey inananlar, Allah'ın ve elçisinin önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Kuşkusuz Allah, her şeyi işitir ve bilir*"²⁷³ âyetinin tefsirinde: "Kur'ân'a ve sünnete aykırı davranmayın veya Hz. Peygamber kurban bayramında kurbanını kesmeden önce kurbanınızı kesmeyin veya onun orucundan önce oruç tutmayın" görüşlerine yer vermektedir. Sonra da bu âyetin şüphe günü (Şaban ayının son günü) tutulan orucu yasaklamak için nazil olduğunu, Rasulullah'ın size emretmediği herhangi bir şeyde onu geçmeyin manasına geldiğini söylemektedir.²⁷⁴

Vâhidî, âyetlerin ahkâmî yönünü açıklamak için haber çeşitlerine değinmektedir. Örneğin, Bakara Sûresi "*İçinizden ölenlerin, geriye bıraktıkları eşleri, dört ay on gün beklerler...*"²⁷⁵ âyetindeki "يَتَرْتَضْنَ / gözetlerler" kelimesinin i'rabının haber olup, manasının "gözetlesinler" şeklinde emir olduğunu" söylemektedir.²⁷⁶

Müellif, tefsirinde âyetlerin ahkâmî yönünü açıklamak için emir çeşitlerine değinmektedir. Örnek olarak Hac Sûresi "...*Bu kurbanlardan yiyiniz ve yoksullara ve fakirlere de yediriniz*"²⁷⁷ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: "تَكُلُوا" ibaresinin mübahlık ifade eden emir'dir. Cahiliye döneminde insanlar kurban etini

²⁷¹ Nisâ, 4/102. "... وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ..."

²⁷² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 285-286.

²⁷³ Hucurât, 49/1. "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَهِيدٌ عَلِيمٌ"

²⁷⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1015.

²⁷⁵ Bakara, 2/234. "وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرْتَضْنَ بَيْنَهُنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا..."

²⁷⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 173-174.

²⁷⁷ Hac, 22/28. "... فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْبَاقِيَ الْفَقِيرَ..."

yemezlerdi. Bu âyetle Allah, müslümanların kurban etinden yemelerinin mübah olduğunu bildirdi. ”²⁷⁸

Vâhidî, âyetlerdeki hükümlerin umumî olması konusuna değinmektedir. Örneğin, Maide Sûresi “*Fayda görmeniz için size ve yolculara denizde avlanmak ve avınızı yemek helal kılınmıştır*” ²⁷⁹ âyetinin tefsirinde: “Deniz içinde yapılan avlar ihramlı ve ihramsız herkes için genel/umum olarak helaldir ” demektedir.²⁸⁰

Müellif, eserinde âyetlerin hükmünün hususî olması konusuna yer vermektedir. Örneğin, Enfâl Sûresi “*O gün savaşmak için bir tarafa çekilmek, ya da başka bir birliğe katılmak dışında kim düşmandan kaçarsa, Allah’ın gazabına uğrar, onun yeri cehennemdir, o ne kötü varılacak bir yerdir!*”²⁸¹ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Bu âyetin hükmü Bedir savaşından kaçan kimseler hakkında ve sadece Bedir savaşı için özel/hastır.”²⁸²

Vâhidî, ahkâm konularında İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfi’ye, Hanefî ve Şâfi mezheplerine atıf yapmaktadır. Diğer mezheplerin görüşlerine ise isim vermeden yer vermemektedir. Müellif, ahkâm konularında ihtilaflara ve ittifaklara yer vermektedir. Müfessir, ahkâm konularında kaynak olarak herhangi bir kitaba atıf yapmamaktadır.

1. 3. 2. Dilbilimsel Konulara Yer Vermesi

Vâhidî, tefsirinde Kur’ân’ın dilsel özellikleri üzerinde durmakta, bunu bir tefsir yöntemi olarak kullanmaktadır. Müellif, eserinde kelimelerin anlamlarına yer vermektedir. Örneğin, Müfessir, tefsirinde kelimelerin anlamlarına yer vermektedir. Örnek olarak mirastan bahseden Nisâ Sûresi “*Ölen erkek veya kadının geride babaları veya çocukları olmayıp anne bir bir erkek veya kız kardeşi olursa, onlardan her birine altıda bir pay verilir...*”²⁸³ âyetinin tefsirinde: “*كَالَةَ / kelale*” kelimesi:

²⁷⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, ss. 732-733.

²⁷⁹ Maide, 5/96. “أَحَلَّ لَكُم صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْعَائِلَةِ”

²⁸⁰ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 336.

²⁸¹ Enfâl, 8/16. “وَمَنْ يُؤْمِدْ يُؤْمِدْ دُبُرُهُ إِلَّا مُخْرَجًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُنَحَرِّيًا إِلَى فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَفِيهَا الْمَصِيرُ”

²⁸² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 433-434.

²⁸³ Nisâ, 2/12. “وَأِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَالَةَ أَوْ امْرَأَةً وَلَهُ أُخٌ أَوْ أُخٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ...”

“Anne-babası bulunmayan kimsedir. Ayrıca evladı ve atası olmadan ölen kimsenin bütün varislerine de aynı şekilde kelale denir” demektedir.²⁸⁴ Yine Tahrîm Sûresi “Eğer o, sizi boşarsa, Rabbi ona, Allah’a teslim olan, inanan, itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir”²⁸⁵ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Allah, bu âyeti göndererek Hz. Peygamber’e karşı cephe alan, onu üzen Hz. Aîşe ve Hz. Hafsa’yı korkutmaktadır. Bu âyette bulunan “فَانِاتٍ” kelimesi “itaat eden kadınlar, “سَائِحَاتٍ” kelimesi ise “oruçlu kadınlar” anlamına gelmektedir.”²⁸⁶

Vâhidî, eserinde kelimelerin sayısal değerlerine yönelik açıklamalarda bulunmaktadır. Örnek olarak inkârcıların cehennemde kaldıkları süreden bahseden Nebe’ Sûresi “Orada çağlar boyu kalacaklardır”²⁸⁷ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “حُكْبٌ / hukb” kelimesinin sayısal değeri 80 yıldır. Cehennem her yılı 360 gün ve her gün dünya gününün bin yıldır. Bir “حُكْبٌ / hukb” geçince diğeri gelir. Böylece sonsuza kadar gider.”²⁸⁸

Müfessir, âyetlerin tefsirinde Arap dili kurallarına yer vermektedir. Örneğin, Nahl Sûresi “Allah’a verdiğiniz sözü tutun. Yeminlerinizi Allah’ı kendinize kefil göstererek pekiştirdikten sonra bozmayın. Kuşkusuz Allah, yaptıklarınızı bilir”²⁸⁹ âyetinde bulunan “وَقَدْ” kelimesinin başındaki “ق” harfinin “vav-ı haliye/hal bildiren vav olduğunu söylemektedir.”²⁹⁰ Yine Mu’min Sûresi “Bu Kitap her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen Allah katından indirilmiştir”²⁹¹ âyetinde bulunan “تَنْزِيلُ الْكِتَابِ / Kitapın indirilmesi” Mübteda, Haberinin ise “مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ / her şeyi bilen Allah katındandır” olduğunu söylemektedir.²⁹² Yine başka bir örnek olarak Vahidî, Beled

²⁸⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 255.

²⁸⁵ Tahrîm, 66/5. “... عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَرْوَاحًا خَيْرًا مِنْكَ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ قَانِتَاتٍ تَائِبَاتٍ عَابِدَاتٍ سَائِحَاتٍ...

²⁸⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1113.

²⁸⁷ Nebe’, 78/23. “لَا يَتَّبِعُنَّ فِيهَا أَحْقَابًا”

²⁸⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1166.

²⁸⁹ Nahl, 16/91. “وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ”

²⁹⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 617.

²⁹¹ Mü’min, 40/2. “تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ”

²⁹² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 940.

sûresi “*Babaya ve çocuğa and olsun ki*”²⁹³ âyetinde yer alan “ما” edatının “مَنْ” anlamında olduğunu, “ما” akılsızlar için “مَنْ” akıllı varlıklar için kullanılır demektedir.²⁹⁴

Müfessir, Arap dili kuralları konusunda ihtilaflara yer vermektedir. Örnek olarak Hud Sûresi “*Rabbin, onlara yaptıkları işlerin karşılığını tam olarak verecektir. Çünkü O, onların ne yaptıklarını bilmektedir*”²⁹⁵ âyetinde yer alan “لَمَّا” kelimesini Ferrâ’nın “لِمَنْ / her bir kimse için” manasında kullandığını, Basra gramer âlimlerinin ise âyetteki “لَمَّا” kelimesini zaid (fazlalık olan) “ما” hükmünde ve “her biri”, manasında olduğunu söylemektedir.²⁹⁶

Vâhidî, tefsirinde edebî sanatlara yer vermektedir. Teşbih konusuyla ilgili olarak Bakara Sûresi “*Onların durumu, karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar...*”²⁹⁷ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Yağmur, Kur’ân’a; Karanlıklar, Kur’ân’da anlatılan küfür, şirk ve fitnelere; Gök gürültüsün, cehennem ve diğer uhrevî azaplara; Şimşek, Kur’ân’ın delillerine ve açıklamalarına; ölüm korkusuyla ellerin kulaklara tıkanması, münafıkların iman etmeye sebep olur gerekçesiyle Kur’ân’ı dinlememek için parmaklarıyla kulaklarını tıkamalarına benzetilmiştir.”²⁹⁸ Yine bu konunun başka bir örneği ise Fâtır sûresi “*Dirilerle ölüler aynı değildir. Kuşkusuz Allah, dilediğine duyurur. Sen, kabirdekiler gibi olanlara hiçbir şey duyuramazsın*”²⁹⁹ âyetidir. Bu âyetin açıklamasında şöyle demektedir: “Allah kâfirleri bu şekilde ölümlere benzetmiştir. Nasıl ki kabirde bulunanlar işitmezlerse bu kâfirler de işitmiyorlar.”³⁰⁰

²⁹³ Beled, 90/3. “وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ”

²⁹⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1203.

²⁹⁵ Hûd, 11/111. “وَإِنْ كُنَّا لَمَّا لَبِيقِينَهِمْ رَبُّكَ أَعْمَاهُمْ إِنَّهُ بِنَا يَعْمَلُونَ خَيْرًا”

²⁹⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 535.

²⁹⁷ Bakara, 2/19. “أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَنُقُرُّ يُجْعَلُونَ أَصَابِعُهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ...”

²⁹⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 94.

²⁹⁹ Fâtır, 35/22. “وَمَا يَسْتَوِي الْأَخْيَاءُ وَلَا الْأُمَوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَاءُ وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ”

³⁰⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 893.

Müfessir, eserinde hakikat-mecaz konusuna yer vermektedir. Örnek olarak âyetin mecazî yorumuna yer verdiği Bakara Sûresi “*Kim Allah’a güzel bir ödünç verirse Allah onun için onu kat kat artırır*”³⁰¹ âyetinin “Bu Allah’dan güzel amelleri yapmaya çağırır” manasına geldiğini söylemektedir.³⁰²

Müellif, hakikat-mecaz konusuyla ilgili olarak müşriklerin Mescid-i Haram’a girmesinin yasaklandığı Tevbe Sûresi “*Ey iman edenler! Müşrikler ancak birer pisliktir*”³⁰³ âyetinde hakikî manayı kullanmayı tercih etmiş ve kâfirler için “cünüplükten dolayı gusül almaz, abdestsizlikten dolayı da abdest almazlar” demektedir.³⁰⁴

Vâhidî, bazı âyetleri yorumlarken hem hakiki hem mecâzi manaya yer vermektedir. Örneğin, cennette inananlara verilecek mükâfattan bahseden Bakara Sûresi “*...Onların oralarda tertemiz eşleri olacak ve sonsuza dek oralarda kalacaklardır*”³⁰⁵ âyetinin tefsirinde hakikat ve mecazı birleştirmektedir: “Tertemiz eşler” ile “İhtiyarlıktan, kötü ahlaktan ve dünya hanımlarında bulunan diğer eza ve pisliklerden uzak” olanın ifade edildiğini söylemiştir. İhtiyarlık ve kötü ahlak ile mecâzi anlamıyla, hanımlarında bulunan diğer eziyet veren durumlar ve pislikler ile de hakiki anlam ifade edilmiştir.³⁰⁶

Müfessir, tefsirinde âyetleri açıklamak için dilbilimsel konulara başvurmaktadır. Kelimelerin anlamlarına, sayısal değerlerine yer vermektedir. Ayrıca Arap dili kurallarına ve bu konudaki ihtilaflara, edebî sanatlarla yer vermektedir. Dilbilimsel konulara çok yer vermesine rağmen bu konuda çok az atıf yapmaktadır. Kaynak olarak herhangi bir kitap ismine değinmemektedir.

³⁰¹ Bakara, 2/245. “مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً...”

³⁰² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 178.

³⁰³ Tevbe, 9/28. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ...”

³⁰⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 459-460.

³⁰⁵ Bakara, 2/25. “...وَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ...”

³⁰⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 96

1. 3. 3. Kelamî Konulara Yer Vermesi

Vâhidî, tefsirinde kelamî konulara yer vermekte, bunu tefsirinde bir yöntem olarak kullanmaktadır. Eserine haberi sıfatlar³⁰⁷, iman³⁰⁸, nübüvvet³⁰⁹, şefaat³¹⁰, kader³¹¹ ve ru'yetullah³¹² konularına yer vermektedir.

Müfessir, Allah'ın fiilî sıfatlarının yorumlarına yer vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi “*Sonra göğe istiva etti. Onları yedi gök halinde düzenledi*”³¹³ âyetinde “*اسْتَوَى / istiva*” kelimesini, Allah'ın “göğü yaratmaya yönelmesi” şeklinde tefsir etmiştir.³¹⁴ Başka bir örnek olarak Nemrut'un gökyüzüne ulaşip ehlini öldürmek için uzun bir kule yaptırmasından bahsedilen Nahl Sûresi “*Onlardan öncekilerde tuzak kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah onların binalarının temellerinden geldi. Binanın tavanı üstlerine yıkıldı*”³¹⁵ âyetinin açıklamasında Allah'ın fiilî sıfatı olan “*أَتَى الله / Allah geldi*” kelimesinin: “Allah'ın emri ile şiddetli rüzgâr ve deprem meydana geldi. Binanın sütunlarını yıkılarak bina yerle bir oldu.” manasına geldiğini söylemektedir.³¹⁶

Müfessir, eserinde Allah'ın zatî sıfatlarının yorumuna yer vermektedir. Örneğin, Kasas sûresi “*Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarma. Ondan başka ilah yoktur. Ondan başka her şey yok olacaktır. Hüküm sahibi O'dur ve O'na döndürüleceksiniz*”³¹⁷ âyetinin tefsirinde zatî sıfatı olan “*يُؤْتِي / yüz*” kelimesinin manasının “Allah'ın zatı” olduğunu söylemektedir. Yine Hud Sûresi “*Bizim*

³⁰⁷ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 183; Cilt: 2, s. 1224.

³⁰⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 92, 110, 620-621.

³⁰⁹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 375-376, 562-563.

³¹⁰ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 182, 462, 714.

³¹¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 238, 575.

³¹² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, ss. 368-412.

³¹³ Bakara, 2/29. “... ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ...”

³¹⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 98.

³¹⁵ Nahl, 16/26. “... قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوَقِهِمْ...”

³¹⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 604.

³¹⁷ Kasas, 28/88. “وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ”

gözetimimiz altında ve vahyimiz ile gemiyi yap...”³¹⁸ âyetinin açıklamasında “عين” sıfatıyla ilgili şöyle demektedir: “Allah, “عين / göz” kelimesiyle Hz. Nuh’dan gemiyi gözetimi, koruması ve vahyin rehberliği ile inşa etmesini istemektedir.”³¹⁹

Vâhidî, tefsirinde iman konusuna yer vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi “İnsanlardan, inanmadıkları halde: ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ diyenler de vardır”³²⁰ âyetinin açıklamasında sözlü beyanın tek başına hakiki imana delil olmayacağını söylemektedir.³²¹ Başka bir örnekte Nahl Sûresi “Kalbi imanla dolu halde, küfre zorlananlar hariç inkâr ederse...”³²² âyetinin tefsirinde ise zorlama altında inkâr konusuyla ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “İmanlı bir kimsenin zorlama altında küfür kelimesini telaffuz etmesi caizdir.”³²³ Yine başka bir örnek olan Fetih Sûresi “İnananların imanlarını artırmaları için kalplerine huzur ve güven veren o’dur...”³²⁴ âyetinin tefsirinde imanın artması için Allah’a ve Rasulüne inanmakla beraber Allah’a ibadet etmekte gerektiğini söylemektedir.³²⁵

Vâhidî, nübüvvet konusuyla ilgili âyetleri açıklamaktadır. Örnek olarak En’âm Sûresi “Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bugün ile sizi uyaran elçiler gelmedi mi?...”³²⁶ âyetinin yorumunda Peygamberlerin insanlardan geldiğini, Cinlerden ise peygamber gelmeyip sadece uyarıcılar geldiğini söylemektedir.³²⁷ Yine Yusuf Sûresi “Senden önce gönderdiklerimiz de kendine

³¹⁸ Hûd, 11/37. “وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا...”

³¹⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 520.

³²⁰ Bakara, 2/8. “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ”

³²¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 92.

³²² Nahl, 16/106. “مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ...”

³²³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 620.

³²⁴ Fetih, 48/4. “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَيَزِيدُنَّ إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ...”

³²⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1008.

³²⁶ En’âm, 6/130. “يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا...”

³²⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 375-376.

vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi”³²⁸ âyetinin açıklamasında peygamberlerin erkek olduğunu kadın peygamber olmadığını söylemektedir.³²⁹

Müfessir, eserinde peygamberler arası üstünlük konusuna yer vermektedir. Örneğin, Ahkaf Sûresi “Öyleyse kararlılık ve güç sahibi olan Peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret...”³³⁰ âyetinin tefsirinde peygamberlerin önde gelenlerinin: “Şeriat sahibi olan Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed” olduğunu söylemektedir.³³¹

Vâhidî, Kur’ân’da ismi zikredilen şahısların peygamber olup olmadığı hususuna değinmektedir. Örnek olarak Enbiya Sûresi “...Ve Zülkifl’i de an”³³² âyetinin tefsirinde Kur’ân’da zikredilen peygamber olup olmadığı konusunda ihtilaf edilen Hz. Zülkifl için: “İsrailoğullarından bir adamın adıdır. Kavmine gönderilen bir peygamberin hilafetini üstlenmiştir” demektir.³³³

Müellif, tefsirinde şefaât konusuyla ilgili açıklamalarda bulunmaktadır. Örnek olarak Bakara Sûresi “Ey iman edenler! Alışverişin dostluğun ve şefaatin bulunmadığı kıyamet günü gelmeden size verdiğimiz maldan infak edin...”³³⁴ âyetinin açıklamasında “kâfirlere için şefaât yoktur” demektir.³³⁵ Başka bir örnek olan Yunus Sûresi “...Allah’ın izni olmadan şefaât edilmesi mümkün değildir...”³³⁶ âyetinin tefsirinde: “Bu âyet putlar Allah katında bizim şefaâtçilerimizdir” diyenlere reddiyedir” demektir.³³⁷ Yine Enbiya Sûresi “Allah onların yaptıklarını da yapacaklarını da bilir. Melekler Allah’ın râzı olduklarından başkasına şefaât edemezler ve onlar, O’nun korkusundan titrerler”³³⁸ âyetinin tefsirinde ise şöyle

³²⁸ Yusuf, 12/109. “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى...”

³²⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 562-563.

³³⁰ Ahkaf, 46/35. “قَاصِبٌ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعُرْمِ مِنَ الرُّسُلِ...”

³³¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 999.

³³² Enbiya, 21/85. “وَذَا الْكِفْلِ...”

³³³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 822.

³³⁴ Bakara, 2/ 254. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا بِمَا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةً...”

³³⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 182.

³³⁶ Yunus, 10/3. “...مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ...”

³³⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 490.

³³⁸ Enbiya, 21/28. “يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ”

demektedir: “Allah’ın şefaât etme yetkisini vereceği melekler sadece Allah’ın razı olduklarına şefaât edebilecekler ve ‘La ilahe illallah’ diyenlerin dışında başkasına şefaât etmezler.”³³⁹

Vâhidî, tefsirinde Hz. Peygamber’in şefaât makamının verimesine değinmektedir. Örnek olarak İsrâ Sûresi “*Gecenin bir kısmında sana özel namazı kılmak için uyan. Umulur ki, Rabbin seni güzel bir makama ulaştır*”³⁴⁰ âyetinin tefsirinde Allah’ın Hz. Peygambere şefaât makamını vereceğini söylemektedir.³⁴¹

Müfessir, Hz. Muhammed’in peygamberliğinin evrenselliğinden bahseden Cuma Sûresi “*Allah, peygamberi onlardan olup henüz kendilerine katılmamış bulunan başka kimselere de gönderdi. Onun her şeye gücü yeter ve her işinde bir hikmet vardır*”³⁴² âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Hz. Peygamber kendi zamanında yaşayanlara, sonradan gelecek olan tüm Arap ve Aceme gönderilmiş bir peygamberdir.”³⁴³

Müellif, eserinde ru’yetullah³⁴⁴ konusuna değinmektedir. Örneğin, En’âm Sûresi “*Gözler O’nu Dünya’da göremez*”³⁴⁵ âyetinin tefsirinde Allah’ı görmenin dünyada olmayacağını, Allah’ı görmenin Kıyame Sûresi “*O gün bazı yüzler pırıl pırıl parlar ve Rabb’ine bakar*”³⁴⁶ âyetlerinde haber verildiği üzere ahirette olacağını söylemektedir.³⁴⁷

³³⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 714.

³⁴⁰ İsrâ, 17/79. “وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَهَجَدُ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا”

³⁴¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 644.

³⁴² Cuma, 61/3. “وَأَخْرَجَ مِنْهُمْ لِمَا يُلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ”

³⁴³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 1095.

³⁴⁴ Bekir Topaloğlu ve İlyas Çelebi, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 268. (Ru’yetullah, cennet ehlinin Cenab-ı Hakkı’ı gözleriyle görmesi demektir.)

³⁴⁵ En’âm, 6/103. “لَا تُدْرِكُهُ الْبَصَارُ...”

³⁴⁶ Kıyame, 75/22-23. “وَجُوهٌ يُّؤَمِّدُ نَاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ”

³⁴⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 368.

Müellif, günahların affı konusunda Kaderiyye'yi³⁴⁸ eleştirmektedir. Örnek olarak Nisâ Sûresi “*Şüphesiz Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez...*”³⁴⁹ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Allah, dilediği kimseden şirk harici bütün günahlarını affedeceğini vaat etmiştir. Bu âyet Kaderiyye'nin günahların affı konusundaki görüşünü yalanlamaktadır.”³⁵⁰

Müfessir, kader konusundaki görüşünden dolayı Kaderiyye'yi eleştirmektedir. Örneğin, Kamer Sûresi “*Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık*”³⁵¹ âyetinin tefsirinde Allah'ın yarattığı her şeyin takdir edilmiş olarak Levh-i Mahfuz'da yazılı olduğunu ve bu âyetin kaderi yalanlayan Kaderiyye hakkında nazil olduğunu söylemektedir.³⁵²

Vâhidî, bazı âyetleri garip bir şekilde yorumlamaktadır. Örnek olarak Kehf Sûresi “*Hani biz meleklere Âdem'e secde edin demiştik. Onlar da İblis hariç secde ettiler...*”³⁵³ âyetinin tefsirinde İblis'in melek türünden olduğunu ve melekler içinde ise cin denilen bir gruba mensup olduğunu söylemektedir.³⁵⁴ Yine Rahmân Sûresi “*Suçlular simalarından tanınır...*”³⁵⁵ âyetinin açıklamasında benzer şekilde garip bir yorum yapmakta ve şöyle demektedir: “Kıyamet gününde suçlular gözlerinin mavi, yüzlerinin ise siyah oluşu gibi alametlerle tanınırlar.”³⁵⁶

Vâhidî, âyetlerin kelimî yönlerine temas etmekte ve bunu bir tefsir yöntemi olarak kullanmaktadır. Birçok kelimî konuya yer vermesine rağmen bu konuda herhangi bir ismi veya eseri kaynak olarak göstermemektedir. Kelamî konularda Kaderiyye'nin görüşlerini eleştirmektedir. Ayrıca bazı âyetlerin tefsirinde garip açıklamalara yer vermektedir.

³⁴⁸ İlyas Üzüm, “Kaderiyye” **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, Cilt: 24, ss. 64-65. (Kaderiyye sorumluluk doğuran fiillerin sadece insan iradesiyle gerçekleştiğini, ileri süren itikadi mezheptir)

³⁴⁹ Nisâ. 4/48. “إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ...”

³⁵⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 268.

³⁵¹ Kamer, 54/49. “لَوْلَا أَنْ تَدَارَكُهُ نِعْمَةٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ”

³⁵² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1050.

³⁵³ Kehf, 18/50. “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ...”

³⁵⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 653.

³⁵⁵ Rahmân, 55/ 41. “يَعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ...”

³⁵⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1155.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-VECİZ ESERİNDE KUR'ÂN İLİMLERİNE YER VERMESİ

2. 1. KUR'ÂN'IN LAFZI İLE İLGİLİ İLİMLER

2. 1. 1. Mübhematü'l-Kur'ân

Kur'ân'da İsmi mevsuller, cins isimler, ismi işaretler veya zamirler ile insan, melek veya cin varlıkların kastedilmesine Mübhematü'l-Kur'ân denir.³⁵⁷

Müfessir, tefsirinde Kur'ân'da açıkça belirtilmeyen ve müphem kalan ism-i mevsullerin açıklamasına yer vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “*İnsanlardan öyleleri vardır ki dünya hayatı ile ilgili söylediği sözler hoşuna gider*”³⁵⁸ âyetinin açıklamasında “مَنْ” ile ifade edilen kişinin tatlı dilli, iyi görünümlü fakat içi kötülük dolu bir münafık olan Ahnes bin Şerik” olduğunu söylemektedir.³⁵⁹

Müellif, Nisâ Sûresi “*Kuşkusuz o kimseler Allah'ı ve peygamberlerini yalanlarlar*”³⁶⁰ âyetinin açıklamasında “الَّذِينَ” kelimesiyle Hz. İsa ve İncil'i; Hz. Muhammed ve Kur'ân'ı inkâr eden, Allah ile peygamberinin arasını açmak isteyen, Allah'a inanan fakat peygamberini inkâr eden ve Peygamberlerden bazısına inanıp bazısını yalanlayan Yahudilerin ifade edildiğini söylemektedir.³⁶¹

Müfessir, Meryem Sûresi “*Âyetlerimizi inkâr eden ve yine 'bana mal ve çocuk verilecek' diyeni gördün mü?*”³⁶² âyetinin tefsirinde “الَّذِي” ile anlatılan şahsın As b. Vail olduğunu, Habbab ondan olan alacağını isteyince alay etmek için: “Sizler Cennette altın ve gümüşün olduğunu söylemiyormusunuz. Eğer bu dediğiniz gerçekten doğru ise o zaman benim payım seninkinden daha fazla olur. Bu alacağını geciktir. Taki sana cennette onu ödeyeyeyim” dediğini nakletmektedir.³⁶³

³⁵⁷ Suyûtî, *İtkân*, ss. 635-649.

³⁵⁸ Bakara, 2/204. “وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ...”

³⁵⁹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 159.

³⁶⁰ Nisâ, 4/150. “إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ...”

³⁶¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 299.

³⁶² Meryem, 19/77. “أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا...”

³⁶³ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 688.

Müellif, eserinde mübhem kalan kadın isimlerini açıklamaktadır. Örneğin, Mücadele Sûresi “Eşi hakkında seninle tartışan kadının sözünü Allah işitti”³⁶⁴ âyetinin yorumunda “الَّتِي” ile ifade edilen kadının Havle binti Sa’lebe olduğunu, kocasının cahiliye döneminden kalma bir boşanma türü olan zihar yapması sebebiyle peygamberimize gelerek şikâyetinde bulunduğunu ve âyette “زَوْجَهَا” ile bahsedilen kişinin de kadının kocası Evs b. Samit olduğunu söylemektedir.³⁶⁵

Vâhidî, Kur’ân’da mübhem bırakılmış isimleri açıklamaktadır. Örneğin, Ahkaf Sûresi “Onlara: ‘Eğer bu Kur’ân Allah katından olduğu halde siz onu inkâr etmişseniz, İsrâil oğullarından bir şahit de bunun benzerini Tevrât’ta görüp inandığı halde siz inanmak istememişseniz, kendinize haksızlık ettiğinizi görmez misiniz?...’”³⁶⁶ âyetinde yer alan “شَاهِدٌ / şahit” kelimesiyle İsrailoğulları’ndan Abdullah b. Selam’ın kast edildiğini söylemektedir.³⁶⁷

Vâhidî, tefsirinde mübhem kalan isimler hakkında ihtilafa yer vermektedir. Örnek olarak Kehf Sûresi “And olsun biz Kur’an’da her türlü örneği farklı farklı şekillerde verdik. Fakat insan tartışmaya çok düşkündür”³⁶⁸ âyetinde anlatılan tartışmacı kişinin Ubey b. Halef veya Nadr b. Haris olduğu hakkında ihtilaf edildiğini söylemektedir.”³⁶⁹

Müfessir, eserinde mübhem kalan melek isimlerini açıklamaktadır. Örneğin, Kâf Sûresi “O çağırıcının yakın bir yerden çağıracağı güne kulak ver”³⁷⁰ âyetinin tefsirinde bu âyette “الْمُنَادِ / çağırıcı” olarak ifade edilenin İsrâfil (a.s.) olduğunu ve “Ey çürümüş kemikler ve dağınık etler. Allah, hükmün verilmesi için toplanmanızı emrediyor” diye sesleneceğini söylemektedir.³⁷¹

³⁶⁴ Mücadele, 58/1. “قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُحَادِّثُكَ فِي زَوْجِهَا...”

³⁶⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1073.

³⁶⁶ Ahkaf 46/10. “قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَاسْتَكْبَرْتُمْ...”

³⁶⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 995.

³⁶⁸ Kehf, 18/54. “وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا”

³⁶⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 665.

³⁷⁰ Kaf, 50/41. “وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادُ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ”

³⁷¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1025.

Vâhidî, Kur'ân'da açıkça belirtilmeyen beldelerin nereler olduğunu açıklamaktadır. Örnek olarak Bakara Sûresi “Onlara: ‘Şu kente girin ve orada dilediğiniz yiyeceklerden bol bol yiyin...’”³⁷² âyetinin tefsirinde mübhem kalan bu kentin “Eriha” olduğunu söylemektedir.³⁷³ Başka bir örnek olan Maide Sûresi “Ey kavmim! Kutsal beldeye girin”³⁷⁴ âyetinin açıklamasında mukaddes toprağın topraklar şirkten arındırılmış ve peygamberler yurdu kılınmış olan Şam beldesi olduğunu söylemektedir.³⁷⁵

Vâhidî, mübhem bırakılan yerler hakkında ihtilaflara da yer vermektedir. Örneğin, A'raf Sûresi “Allah, İblis'e ‘in oradan aşağı, senin orada büyüklenmeye hakkın yoktur. Çık dışarı, çünkü sen alçaklardan birisin’ dedi”³⁷⁶ âyetinin tefsirinde “منها / oradan” ile inilecek olan yerin Cennet veya gökyüzü olduğunu söylemektedir.³⁷⁷

2. 1. 2. Aksâmü'l-Kur'ân

Aksâmü'l-Kur'ân, söylenen sözün doğruluğunu açıklamak, doğru olan sözü kuvvetlendirmek veya herhangi bir varlığı yüceltmek maksadıyla Kur'ân'da geçen yeminlere denir.³⁷⁸

Vâhidî, Allah'ın Kur'ân'da yapmış olduğu yeminlerin sebebini açıklamaktadır. Örnek olarak “Hikmetli Kur'ân'a yemin olsun”³⁷⁹ âyetinin tefsirinde Allah'ın, Hz. Muhammed'in gönderilen elçilerden olduğunu göstermek için Kur'ân üzerine yemin ettiğini söylemektedir.³⁸⁰

³⁷² Bakara, 2/58. “وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا...”

³⁷³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 107.

³⁷⁴ Maide, 5/21. “يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ...”

³⁷⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 258.

³⁷⁶ A'raf, 7/13. “قَالَ فَأَهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ”

³⁷⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 388.

³⁷⁸ Suyûtî, İtkân, ss. 614-615; Muhsin Demirci, Tefsir Terimleri Sözlüğü, (Marmara Üniversitesi)

İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15.

³⁷⁹ Yasin, 36/2. “وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمَ”

³⁸⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 896.

Müfessir, Saffat Sûresi “Saflar halinde dizilenlere”³⁸¹ âyetinde saf halinde duran Meleklerle, “Haykırıp sürükleyenlere”³⁸² âyetinde Meleklerin bulutları sürüklemesine, “Zikri okuyanlara andolsun ki”³⁸³ âyetinde Kur’ân okuyanlara yemin edildiğini ve “Sizin ilahınız tek bir ilahtır”³⁸⁴ âyetinde Allah’ın, bu yeminleri kendisinin tek ilah olduğunu belirtmek için yaptığını söylemektedir.³⁸⁵

Müellif, Allah’ın Zariyat Sûresi “Savurup kaldıranlara”³⁸⁶ âyetinde tozu dumana katan rüzgârlara, “Ağır yük taşıyanlara”³⁸⁷ âyetinde yağmur taşıyan bulutlara, “Kolaylıkla akıp gidenlere”³⁸⁸ âyetinde denizde yüzen gemilere, “İşleri taksim edenlere andolsun ki”³⁸⁹ âyetinde bolluk, kıtlık, yağmur, ölüm gibi olayları değişik şekillerde getiren meleklerle yemin ettiğini söylemektedir. “Vaad edildiğiniz şey elbette doğrudur”³⁹⁰ âyetinin açıklamasında ise Allah’ın bu yeminleri iyi-kötü, sevap-ceza gibi vaat ettiklerinin doğru olduğu göstermek için yaptığını söylemektedir.³⁹¹

Vâhidî, eserinde bazı huruf-u mukattaaların yemin manasında olduğunu söylemektedir. Örneğin, Şuara Sûresinde yer alan “Ta Sin Mim”³⁹² ibaresi ile “Allah, uzunluğuna, yüksekliğine ve mülküne yemin ediyor” demektir.³⁹³

³⁸¹ Saffat, 37/1. “وَالصَّافَّاتِ صَفًّا”

³⁸² Saffat, 37/2. “فَالرَّاجِرَاتِ رَجْرًا”

³⁸³ Saffat, 37/3. “فَالثَّالِيَاتِ ذِكْرًا”

³⁸⁴ Saffat, 37/4. “إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ”

³⁸⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 906.

³⁸⁶ Zâriyât, 51/1. “وَالذَّارِيَّاتِ ذُرًّا”

³⁸⁷ Zâriyât, 51/2. “فَالْحَامِلَاتِ وُحْرًا”

³⁸⁸ Zâriyât, 51/3. “فَالْجَارِيَّاتِ يُسْرًا”

³⁸⁹ Zâriyât, 51/4. “فَالْمُقْسِمَاتِ أَمْرًا”

³⁹⁰ Zâriyât, 51/5. “إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ”

³⁹¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1027.

³⁹² Şuara, 26/1. “طسم”

³⁹³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 786.

Müfessir'in huruf-u mukattaalara yemin manasını vermesinin diğer bir örneği Kalem Sûresinde bulunan “*Nun*”³⁹⁴ ibaresidir. Bu ibare ile Allah, yeryüzünün üzerinde bulunduğu balığa yemin ediyor demektir.³⁹⁵

Müellif, eserinde yeminlerle ilgili âyetlerde farklı görüşlere yer vermektedir. Örnek olarak “*Kaydığım zaman yıldız andolsun*”³⁹⁶ âyetinin açıklamasında Allah'ın düştüğü zaman yıldız veya Kur'an'ın parça parça indirildiğine yemin etmekte olduğunu söylemektedir.³⁹⁷

Vâhidî'nin Kur'an'da bulunan yeminler hakkında ihtilafa yer verdiği başka bir örnek ise Vâkıa Sûresi “*Yıldızların yerlerine andolsun*”³⁹⁸ âyetidir. Bu âyetin tefsirinde yer alan yemin ifadesi ile yıldızların doğuş ve batışlarına veya Kur'an'ın parça parça indirilişine yemin edildiğini söylemektedir.³⁹⁹

Müfessir, tefsirinde Arapların yemin etmelerinin sebebine yer vermektedir. Örneğin, “*Bir toplumun diğer toplumdaki daha kuvvetli olduğu için yeminlerinizi aranızda aldatma aracı yapmayın...*”⁴⁰⁰ âyetinin tefsirinde Arapların kendilerinden daha güçlü bir toplulukla olan münasebetlerinde yemin ettiklerini, kendilerinden zayıf olan topluluklarla münasebetlerinde ise yemin etmediklerini söylemektedir.⁴⁰¹

Vâhidî, eserinde müşriklerin yaptığı yeminlere yer vermektedir. Örneğin, “*Kendi aralarından bir peygamber gelirse diğer milletlerden daha doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin ettiler. Fakat kendilerine peygamber gelince bu onları daha çok haktan uzaklaştırdı*”⁴⁰² âyetini şöyle tefsir etmektedir: “Müşrikler, Hz. Muhammed gönderilmeden önce ‘eğer bize bir peygamber gelirse Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerden daha doğru yolda olacağız’ diye yemin ettiler. Fakat onlar, kendi toplumları içinden Hz. Muhammed peygamber

³⁹⁴ Kalem, 67/1. “ن.”

³⁹⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1120.

³⁹⁶ Necm, 53/1. “وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ”

³⁹⁷ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1038.

³⁹⁸ Vâkıa, 56/75. “فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ”

³⁹⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1063.

⁴⁰⁰ Nahl, 16/92. “وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَقَصَّتْ عَنْهُمْ أَنْكَارًا تَتَجَدَّدُونَ لَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ...”

⁴⁰¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 617-618.

⁴⁰² Fâtır, 35/42. “وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَلْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَّيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا”

olarak gönderilince Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerden daha çok haktan yüz çevirdiler.”⁴⁰³

2. 1. 3. Garibu’l-Kur’ân

Kur’ân’da yer alan, fakat Araplar arasında kullanımı yaygın olmadığı için anlamını yalnız belli bir kültür seviyesine sahip olanların bilebildiği veya sözlük yardımıyla anlamının bilinebildiği kelimeleri açıklayan ilim dalına Garibu’l-Kur’ân denir.⁴⁰⁴

Müfessir, tefsirinde Garibu’l-Kur’ân konusuyla ilgili olarak Arapçanın Yemen lehçesinde kullanılan kelimelere yer vermektedir. Örneğin, Kıyame Sûresi “*Birtakım özürler ileri sürerek hatalarını örtmeye çalışsa bile*”⁴⁰⁵ âyetinde yer alan “مَعَاذِير” kelimesinin Yemen lehçesinde ‘örtü’ anlamına geldiğini ve bu kelimenin âyete: “İnsan kıyamet gününde bir takım özürler ileri sürerek hatalarını örtmeye çalışsa da organları kişinin aleyhine şahitlik yapacaktır” manasını kattığını söylemektedir.⁴⁰⁶

Vâhidî, tefsirinde Süryanice kökenli kelimeleri açıklamaktadır. Örnek olarak Âli İmran Sûresi “*Melekler şöyle dediler: ‘Ey Meryem! Allah sana, ismi Meryem oğlu İsa Mesih olup Allah’a yakınlardan olacak bir çocuğun müjdesini veriyor...*”⁴⁰⁷ âyetinde geçen “الْمَسِيح” kelimesinin aslının Süryanice ‘مشيحا’ olduğunu ve bu kelimenin Arapçalaşarak “المسيح” şekline dönüştüğünü söylemektedir.⁴⁰⁸

Müellif, Tin Sûresi “*İncire ve zeytine andolsun*”⁴⁰⁹ âyetinin tefsirinde şöyle söylemektedir: “Bu âyette Şam’da bulunan, topraklarında incir ve zeytin meyveleri yetişen iki dağa yemin edilmektedir. Bu dağlara Süryanice’de Tina dağı “طور تينا” ve

⁴⁰³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 895.

⁴⁰⁴ Suyûtî, **İtkân**, s. 210; Demirci, s. 75.

⁴⁰⁵ Kıyame, 75/15. “وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرُهُ”

⁴⁰⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1154.

⁴⁰⁷ Âli İmran, 3/45. “إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ...”

⁴⁰⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 210-211.

⁴⁰⁹ Tin, 95/1. “وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ”

“طور زیتا” Zeyta dağı denir.”⁴¹⁰ Yine Tin Sûresi “*Mübarek Sînâ dağına and olsun*”⁴¹¹ âyetinin tefsirinde: “سینین” kelimesi Süryanice’de ‘mübarek’ anlamına gelir. Sînâ, Hz. Musa’ya vahiy gelen dağ adıdır” demektedir.⁴¹²

Müfessir, eserinde Farsça asıllı olan kelimeleri açıklamaktadır. Örneğin, Hud Sûresi “*Azap emrimiz geldiğinde oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine peş peşe çamurdan pişirilmiş taşlar yağdırdık*”⁴¹³ âyetinin yorumunda “سَجَّيل” kelimesinin aslının Farsça “سَنَك” kelimesi olduğunu ve bu kelimenin “öncesi çamurken pişerek taş haline gelmiş madde” manasında olduğunu söylemektedir.⁴¹⁴

Müfessir, tefsirinde aslı İbranice olan kelimelere değinmektedir. Örneğin olarak Hac Sûresi “...*Eğer Allah insanlardan bir kısmını diğerleriyle dengelememiş olsaydı içinde Allah’ın adının çok anıldığı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi...*”⁴¹⁵ âyetinin tefsirinde Hz. Musa döneminde Yahudilerin ibadet ettikleri yerlere İbranicede Havra manasına gelen ‘صلوتا / saluta’ kelimesi kullanıldığını söylemektedir.”⁴¹⁶

2. 1. 4. Vücûh ven-Nezâir

Vücûh, bir kelimenin bir âyette ifade ettiği mana ile yine aynı kelimenin diğer âyetlerde farklı mana ifade etmesine denir. Nezâir ise Vücûh’un aksine çeşitli birçok kelimenin aynı manayı ifade etmesine denir.⁴¹⁷

Vâhidî, tefsirinde vücûh konusuyla ilgili “الطَّاغُوث / tağut” kelimesine farklı âyetlerde farklı manalar vermektedir. Örneğin, Bakara Sûresi “...*Kim tağutu*

⁴¹⁰ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1214.

⁴¹¹ Tîn, 95/2. “وَطُورٍ سَيْنِينَ”

⁴¹² Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1214.

⁴¹³ Hûd, 11/82. “فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِنْ سَجَّيلٍ مُنْضُودٍ”

⁴¹⁴ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 529.

⁴¹⁵ Hac 22/ 40. “... وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَاسَدَتِ السَّوَامِعُ وَبُيْعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا...”

⁴¹⁶ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 735.

⁴¹⁷ Suyûtî, *itkân*, s. 263; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 213.

reddeder de Allah'a inanırsa, artık kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir”⁴¹⁸ âyetinde “الطَّاغُوتُ / tağut” kelimesine “şeytan ve putlar” manasını vermektedir.⁴¹⁹ Yine Bakara Sûresi “...İnkâr edenlerin dostları tağuttur. Onları aydınlıktan karanlığa götürür...”⁴²⁰ âyetinde “الطَّاغُوتُ / tağut” kelimesiyle ifade edilenin “Ka’b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab” olduğunu söylemektedir.⁴²¹ Başka bir örnek olan Nisâ Sûresi “İnananlar, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tağutun yolunda savaşırlar. O halde şeytanın taraftarlarıyla savaşın...”⁴²² âyetinde ise “الطَّاغُوتُ / tağut” kelimesine “şeytan” manasını vermektedir.⁴²³ Yine başka bir örnek olan Nisâ Sûresi “Sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenlerin, aralarında tağutların hüküm vermesini istediklerini görmedin mi?... ”⁴²⁴ âyetinde ise “الطَّاغُوتُ / tağut” kelimesiyle “Ka’b b. Eşref’in ifade edildiğini söylemektedir.⁴²⁵ Zümer Sûresi “Tağutlara kulluk etmekten uzak durup, Allah’a yönelenlere müjdelersun. Sen de bu kullarını müjdele”⁴²⁶ âyetinde ise “الطَّاغُوتُ / tağut” kelimesini “put” manasında kullanmaktadır.⁴²⁷

Müfessir, tefsirinde nezâir konusuyla ilgili olarak cehennem manasına gelen farklı kelimelere yer vermektedir. Örneğin, Meâric Sûresi “Hayır, hayır, cehennem alevli bir ateştir”⁴²⁸ âyetinde geçen “Alevli, cayır cayır yanan” manasına gelen ve

⁴¹⁸ Bakara, 27/256. “فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ...”

⁴¹⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 184.

⁴²⁰ Bakara, 27/257. “... وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ...”

⁴²¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 184.

⁴²² Nisâ, 4/76. “... وَالَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيََاءَ الشَّيْطَانِ...”

⁴²³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 275, 326, 606. Nisâ, 4/76; Mâide, 57/60; Nahl, 16/36 âyetlerinde de Tağut kelimesi şeytan manasında kullanılmıştır.

⁴²⁴ Nisâ, 4/60. “... أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَخَفَتُوا إِلَى الطَّاغُوتِ...”

⁴²⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 271.

⁴²⁶ Zümer, 39/17. “... وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ...”

⁴²⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 931.

⁴²⁸ Meâric, 70/15. “... كَلَّا إِنَّهَا لَأَطَىٰ”

“لَطَى” kelimesini cehennem manasında kullanmaktadır.⁴²⁹ Yine Nuh Sûresi “Onlar kendi hatalarından dolayı boğuldular. Ardından ateşe atıldılar. Allah’a karşı kendilerine yardım edecek hiç kimsede bulamadılar”⁴³⁰ âyetinde “نَارَ / ateş” kelimesi cehennem manasında kullanmaktadır.⁴³¹ Başka bir örnekte Müddessir Sûresi “Onu sakara atacağım”⁴³² âyeti⁴³³ ve yine Müddessir Sûresi “Sizi Sakar’a sürükleyen nedir?”⁴³⁴ âyetinde “سَقَرَ / sakar” kelimesinin cehennem manasında geldiğini söylemektedir.⁴³⁵

2. 2. KUR’ÂN’IN ANLAMI İLE İLGİLİ İLİMLER

2. 2. 1. Muhkem ve Müteşabih

Muhkem, lafız ve anlam bakımından açık olup açıkça anlaşılan ve anlamının tek bir şeye dalalet edip anlamıyla ilgili bir şüphenin söz konusu olmadığı âyetlere denir. Müteşabih ise manası kapalı olan, doğrudan anlaşılmayıp başka bir âyetle tefsir edilebilen ve anlamca bir başkasına benzemesinden dolayı çeşitli manalara gelecek şekilde tefsir edilebilen âyetlere denir.⁴³⁶

Vâhidî, tefsirinde muhkem kelimesini tanımlamaktadır. Örnek olarak Hud Sûresi “Elif Lâam Râ. Bu her işinde hikmet bir bulunan ve her şeyden haberi olan Allah tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış ve güzelce açıklanmış bir kitaptır”⁴³⁷ âyetinin tefsirinde muhkemi: “Nazmı hayrete düşüren, manaları çok güzel ve lafız olarak ise sağlam ve güçlü olan” şeklinde yorumlamaktadır.⁴³⁸ Yine Muhammed

⁴²⁹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1133.

⁴³⁰ Nuh, 71/ 25. “يَا حَاطِيَّاهُمْ أَغْرُقُوا فَأَدْخَلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْصَارًا”

⁴³¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1138.

⁴³² Müddessir, 74/26. “سَأُصْلِيهِ سَقَرَ”

⁴³³ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1150.

⁴³⁴ Müddessir, 74/42. “مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ”

⁴³⁵ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 2, s. 1151.

⁴³⁶ Suyûtî, *İtkân*, ss. 379-380.

⁴³⁷ Hûd, 11/1. “الرَّكَّابُ أُخْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ”

⁴³⁸ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 512.

Sûresi “İnananlar: ‘Keşke şavaşa izin veren bir sûre indirilseydi’ derler. Ama hükmü açık bir sûre indirilip de onda savaştan söz edilince...”⁴³⁹ âyetinin açıklamasında ise muhkem kelimesinin “neshedilmeyen” manasında olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁰

Müfessir, eserinde müteşâbihin tanımını yapmaktadır. Örneğin, Zümer Sûresi “Allah Kur’ân’ı, sözü en güzeli, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi...”⁴⁴¹ âyetinin tefsirinde müteşâbihi: “Hiçbir ihtilaf ve çelişki olmadan içindekilerin birbirine benzemesidir” olarak yorumlamaktadır.⁴⁴²

Müellif, Kur’ân’da yer alan muhkem ve müteşâbih âyetlerle ilgili bilgiye yer vermektedir. Örneğin, “Kitabı sana indiren O’dur. Bu Kitabın bazı âyetleri muhkemdir ve onlar kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşâbihdir...”⁴⁴³ âyetin yorumunda En’âm Sûresinde üç âyetinin⁴⁴⁴ muhkem olduğunu, Müteşâbihin ise Hurufu Mukattaalar olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁵

2. 2. 2. Huruf-u Mukattaa

Kur’ânda 29 sûrenin başında bulunan, Arap alfabesinin 14 harfinden oluşan, bazen bir harften harften, en çok beş harfin birleşmesinden meydana gelmiş kesikli harflere Huruf-u Mukattaa denir.⁴⁴⁶

Vâhidî, farklı sûrelerde yer alan aynı huruf-u mukattaaları ilk geçtiği yerde açıklamakta sonra geçtiği yerlerde ise herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Örnek olarak “Elif, Lam, Mim” harfleriyle başlayan altı sûreden⁴⁴⁷ Bakara Sûresinde yer

⁴³⁹ Muhammed 47/20. “وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ...”

⁴⁴⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1003.

⁴⁴¹ Zümer, 39/23. “اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا...”

⁴⁴² Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 932.

⁴⁴³ Âli İmran, 3/7. “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ...”

⁴⁴⁴ En’âm, 6/151-153. “قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي عَلَيْكُمْ... / De ki: “Gelin, size Rabbinizin haram kıldıklarını okuyayım...”

⁴⁴⁵ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 199.

⁴⁴⁶ Suyûtî, İtkân, s. 390-397; Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, ss. 156-158.

⁴⁴⁷ Bakara, 2/1; Âli İmran, 3/1; Ankebut, 29/1; Rum, 30/1; Lokman, 31/1; Secde, 32/1. “الم”

alan bu harflere: “Allah en iyi bilendir” manasını vermektedir.⁴⁴⁸ Diğer sûrelerde ise bu harflere herhangi bir mana vermemektedir.

Müfessir, farklı sûrelerde yer alan aynı huruf-u mukattaalara farklı manalar yer vermektedir. Örneğin, “*Elif, Lam, Ra*” harfleriyle başlayan beş sûreden⁴⁴⁹, Yunus⁴⁵⁰, İbrahim⁴⁵¹ ve Hicr⁴⁵² sûrelerinde: “Ben Allah’ım görürüm” manasını vermektedir. Hud⁴⁵³ ve Yusuf⁴⁵⁴ sûrelerinde ise: “Ben Allah’ım ve Rahman’ım” manasını vermektedir.

Müellif, tefsirinde bazı huruf-u mukattaaların yemin manasında olduğunu söylemektedir. Örnek olarak Şûrâ Sûresinde bulunan “*Ayn, Sin, Kaf*”⁴⁵⁵ terkibine: “Ayn harfi onun ilmi, Sin harfi onun en tepesi, Kaf harfi de onun kudretidir. Allah bunlara yemin ediyor” demektedir.⁴⁵⁶ Yine başka bir örnek olarak “*Nun*”⁴⁵⁷ harfine “Allah yeryüzünün üzerinde bulunduğu balığa yemin ediyor” demektedir.”⁴⁵⁸

Vâhidî, eserinde bazı huruf-u mukattaaların hitap manasına geldiğini söylemektedir. Örnek olarak Tâhâ Sûresindeki “*Ta Ha*”⁴⁵⁹ terkiбинin “Ey adam” manasında olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁰ Başka bir örnek olarak Yasin Sûresinde bulunan “*Yasin*”⁴⁶¹ terkiбинin “Ey insan” şeklinde hitap olduğunu söylemektedir.⁴⁶²

⁴⁴⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 90.

⁴⁴⁹ Yunus, 10/1; Hûd, 11/1; Yusuf, 12/1; İbrahim, 14/1; Hicr, 15/1. “الر”

⁴⁵⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 489.

⁴⁵¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 577.

⁴⁵² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 588.

⁴⁵³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 512.

⁴⁵⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 538.

⁴⁵⁵ Şûrâ, 42/2. “عسق”

⁴⁵⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 960

⁴⁵⁷ Kalem, 67/1. “ن”

⁴⁵⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 1120.

⁴⁵⁹ Tâhâ, 20/1. “طه”

⁴⁶⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 691.

⁴⁶¹ Yasin, 36/1. “يس”

⁴⁶² Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 896.

2. 2. 3. Emsâlü'l Kur'ân

Kur'an-ı Kerim'de fikri pekiştirmek, öğüt vermek, teşvik etmek, herhangi bir şeyden sakındırmak, ikna etmek, bir şeyin önemini artırmak, muhatabın manayı anlamasını kolaylaştırmak, anlatılanı gözle görünür hale getirmek için söylenmiş sözlere Emsâlü'l Kur'ân denir.⁴⁶³

Vâhidî, Nahl Sûresi “Allah’a misaller vermeğe kalkmayın. Kuşkusuz Allah her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz”⁴⁶⁴ âyetinin açıklamasında misali (darb-u mesel) şöyle tanımlamaktadır: “Darb-u mesel zat ile zatın ya da vasıf ile vasfın teşbihidir/benzetilmesidir”⁴⁶⁵

Müfessir, misallerin Kur'ân'da bulunmasının sebebini açıklamaktadır. Örneğin, Nahl Sûresi “Allah bir misal verdi”⁴⁶⁶ âyetinin tefsirinde Allah'ın konuyu açıklamak maksadıyla misal verdiğini söylemektedir.⁴⁶⁷ Yine İsrâ Sûresi “Biz Kur'ân'da insanlara her türlü örneği verdik. Buna rağmen insanların çoğu nankörlük edip karşı çıkmaktan başka bir şey yapmadılar”⁴⁶⁸ âyetinin açıklamasında ise Kur'ân'da insanların ibret alması için misaller verildiğini söylenmektedir.⁴⁶⁹

Müellif, tefsirinde misal olarak kullanılan kelimeler hakkında bilgi vermektedir. Örnek olarak Nisâ Sûresi “Yoksa onlar Allah'ın mülküne ortak mıdırlar? Öyle olsaydı insanlara bir çekirdek zerresi bile vermezlerdi”⁴⁷⁰ âyetinin açıklamasında “تَقِيرًا” kelimesinin darb-u mesel olduğunu, hurma çekirdeği üzerinde bulunan oyuk' manasına geldiğini ve Yahudilerin hurma çekirdeği üzerinde bulunan bir oyuk kadar bir şey bile vermeyecek derecede cimri olduklarının ifade ettiğini söylemektedir.⁴⁷¹

⁴⁶³ Suyûtî, *İtkân*, s. 611.

⁴⁶⁴ Nahl, 16/74. “فَلَا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثَالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ”

⁴⁶⁵ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 613.

⁴⁶⁶ Nahl, 16/75. “ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا...”

⁴⁶⁷ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 613-614.

⁴⁶⁸ İsrâ, 17/89. “وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا”

⁴⁶⁹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 647.

⁴⁷⁰ Nisâ, 4/53. “أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا”

⁴⁷¹ Vâhidî, *el-Vecîz*, Cilt: 1, s. 269.

Müfessir, Beled Sûresi “...Ancak o akabeye girmede...”⁴⁷² âyetlerinin açıklamasında “sarp yokuş ve zorluğa göğüs germek” manasına gelen “الْعَقَبَةُ” kelimesinin darb-u mesel olduğunu söylemekte ve şöyle açıklama yapmaktadır: Beni Cumah kabilesinden Ebu'l Eşeddeyn malını kullanarak Hz. Peygamber'e düşmanlık ediyor ve kendisine hiç kimsenin gücünün yetmeyeceğini söylüyordu. Onun zengin olmasına rağmen Allah yolunda bir şey harcamaması ve bu uğurda zorluklara katlanmaması Kur'an'da “فَلَا افْتَحِمِ الْعَقَبَةَ” ibaresiyle açıklanmıştır” demektedir.⁴⁷³

2. 2. 4. Münasebetü'l-Kur'an

Münâsebet, birbirine benzer ve yakın manalar bulunmasıdır. Münasebetü'l-Kur'an âyet ve sûreler arasında mâna irtibatını sağlayan umumilik-hususilik, aklilik-hissilik, hayali olmayan çeşitli alakalar ile sebep ile müsebbep, illet ile malul, benzerlik veya zıtlık gibi zihni bağların bulunmasıdır.⁴⁷⁴

Vâhidî, tefsirinde âyetlerin önceki âyetlerle bağlantısına yer vermektedir. Örneğin, “O gün tabi olunanlar, tabi olanlardan uzak durdular. Aralarındaki tüm ilişkiler kopacaktır”⁴⁷⁵ âyetin tefsirinde Allah'a ortak koşulan putların Allah'ın şiddetli azabını gördüklerinde kendilerine tabi olanlardan uzak duracaklarını söylemektedir. Ve bu âyetin bir önceki âyet olan Bakara Sûresinin 165. âyeti olan “...لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ” / Allah'a karşı bu haksızlığı yapanlar, azabı gördüklerinde, bütün güç ve kudretin Allah'a ait olup, Allah'ın azabının da şiddetli olduğunu keşke bilselerdi!” âyetiyle bağlantılı olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁶

Müfessir'in âyetlerin kendinden önceki âyetlerle bağlantısını yer verdiği başka bir örnek olan Bakara Sûresi “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene inandı, müminler de inandılar. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, elçilerine

⁴⁷² Beled, 90/5-17. “...فَلَا افْتَحِمِ الْعَقَبَةَ...”

⁴⁷³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, ss. 1203-1204

⁴⁷⁴ Suyûtî, el-İtkân, s. 573.

⁴⁷⁵ Bakara, 2/166. “إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ”

⁴⁷⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 143.

inandılar...”⁴⁷⁷ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Allah bu sûrede yer alan hükümleri, helal ve haramları, peygamber hikâyelerini ve kudretine dair delilleri açıklamış, bu âyette ise Peygamber ve müminlerin bu açıklananların hepsine inandıklarını bildirerek sûreyi tamamlamıştır.”⁴⁷⁸

Vâhidî, tefsirinde âyetlerin sonraki âyetlerle olan münasebetine değinmektedir. Örnek olarak Fatır Sûresi “*Ey insanlar! Allah’ın size verdiği nimeti hatırlayın. Allah’tan başka gökten ve yerden size rızık veren başka bir yaratıcı var mı? O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O’na inanmaktan nasıl yüz çeviriyorsunuz?*”⁴⁷⁹ âyetinin açıklamasında şöyle demektedir: “Âyette yer alan ‘Ey insanlar’ hitabı Mekkelilerdir. Allah, Hz. Peygamber’i desteklemek için sonraki âyette: “*Eğer onlar seni yalanlarsa bil ki senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştır. Bütün işler sonunda Allah’a dönecektir*”⁴⁸⁰ buyurmaktadır.”⁴⁸¹

Müellif, eserinde âyetlerin sonraki âyetlerle olan bağlantısına yer verdiği diğer bir Örnek Kehf Sûresi “*Kitap ortaya konduğunda suçluların, kitaplarında yazılı olanlardan nasıl korktuklarını görürsün...*”⁴⁸² âyetidir. Bu âyetin tefsirinde: “Hesap gününde herkesin kitabı sağ ve sol taraftan kendisine verilir. Müşrikler yaptıkları kötülüklerden dolayı korkuya kapılır. Şöyle derler: ‘Eyvah! Yaptığımız her şey büyük küçük demeden kaydedilmiş ve yazılmış.’ Allah Hz. Peygamber’e, kibrinden dolayı fakirlerle oturmak istemeyenlere İblis’in kıssasını anlatarak, kibrin sonucunu hatırlatmasını emrediyor” diyerek “*Hani bir zamanlar meleklerle şöyle demiştik: Âdem’in üstünlüğünü kabul ederek ona saygınızı gösterin. İblis hariç bütün meleklerin Âdem’e saygılarını sundular. O, cinlerdedi ve rabbinin emrinden çıktı...*”⁴⁸³ âyetlerine yer vermektedir.⁴⁸⁴

⁴⁷⁷ Bakara, 2/285. “أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ...”

⁴⁷⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 192.

⁴⁷⁹ Fâtır, 35/3. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَزِيدُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ”

⁴⁸⁰ Fâtır, 35/4. “وَإِنْ يَكْذِبُونَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ”

⁴⁸¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, ss. 889-890.

⁴⁸² Kehf, 18/49. “وَوَضِعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ بِمَا فِيهِ...”

⁴⁸³ Kehf, 18/50, 51. “وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ...”

⁴⁸⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 664.

Vâhidî, tefsirinde sûrelerin önceki sûrelerle olan bağlantısına yer vermektedir. Örneğin, Ra'd Sûresi “ *Elif Lam Mim Ra. Bunlar kitabın âyetleridir*”⁴⁸⁵ âyetini açıklamasında: “Bu âyetten önce anlatılan haber ve hükümler Kur’ân’ın âyetleridir” diyerek bu sûrenin önceki sûreler ile bağlantılı olduğuna değinmektedir.”⁴⁸⁶

Müfessir, eserinde bir sûrenin önceki sûreyle bağlantısına vurgu yapmaktadır. Örnek olarak Kureyş Sûresi “*Kureyş’i alıştırdığı için...*”⁴⁸⁷ âyetlerinin tefsirinde ilk âyetin başında bulunan “ل” harfinin kendinden önceki Fil Sûresi ile bağlantılı olduğunu, Allah’ın Kureyş kabilesinin Mekke’de kalması ve yolculuklarına devam etmesi için fil sahiplerini helak ettiğini söylemektedir.⁴⁸⁸

Vâhidî, Nisâ, 4/105-116 âyetlerinin tefsirinde Medine’de meydana gelen Tu’m b. Übeyrik olayını âyetler arası münasebete yer vererek açıklamaktadır: “*Biz, sana insanlar arasında Allah’ın sana gösterdiği şekilde hüküm veresin diye bu Kitabı indirdik. Sakın hainlerin tarafını tutma...*”⁴⁸⁹ “*Ve Allah’tan bağışlanma dile. Kuşkusuz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir*”⁴⁹⁰ âyetlerinin tefsirinde: Bu iki âyet Tu’m b. Übeyrik hakkında nazil oldu. Tu’m bir zırh çaldı. Kendinden zırh istenince de onu getirip yahudinin bahçesine bıraktı ve onu hırsızlıkla suçladı. Tu’m ve Yahudinin akrabaları toplanıp Hz. Peygamber’e geldiler. Tu’m’nin akrabaları Hz. Peygamber’den Tu’m’yi temize çıkarmasını istediler. Hz. Peygamber de Tu’m’yi temize çıkarmaya niyetlenmişti ki, “*Hainleri savunma. Çünkü Allah, hiç bir hain ve günahkârı sevmez...*”⁴⁹¹ âyeti nazil oldu ve Hz. Peygamber’i Tu’m’yi savunmaktan men etti. “*...Kim bir kötülük yaparsa kendine yapar, sonra da Allah’tan bağışlanmasını dilerse, Allah’ı çok bağışlayıcı ve çok merhametli bulur*”⁴⁹² âyetleriyle Allah, Tu’m ve kavmini tevbeye davet etti. Allah, yaptığı

⁴⁸⁵ Ra’d, 13/1. “الم تَلِكْ آيَاتُ الْكِتَابِ...”

⁴⁸⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 564.

⁴⁸⁷ Kureyş, 106/1. “لَا يَلَابِثُ فُرَيْشٍ...”

⁴⁸⁸ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 1234.

⁴⁸⁹ Nisâ, 4/105. “إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا...”

⁴⁹⁰ Nisâ, 4/106. “وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا...”

⁴⁹¹ Nisâ, 4/107. “وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا...”

⁴⁹² Nisâ 4/109-115 “وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا...”

hırsızlığın cezası olarak Tu'me'nin elinin kesilmesine hükmetti. Tu'me korkuya kapılarak Mekke'ye kaçtı, müşriklere katıldı ve müşrik oldu ölünceye kadar da müşrik olarak kaldı. Allah onun hakkında şu âyeti indirdi: *"Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez, bunun dışında, dilediği kimselerin hatalarını bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa kuşkusuz o, sapıklığa düşmüştür"*⁴⁹³ demektir.⁴⁹⁴

2. 3. KUR'ÂN'DAKİ TARİH İÇERİKLİ İLİMLER

2. 3. 1. Nasih-Mensuh

Nesh, şer'i bir hükmün, ondan sonra gelen şer'i bir delil ile kaldırılmasıdır. Sonradan gelen şer'i delile nasih/nesheden, kaldırılan şer'i hükme ise mensuh/neshedilmiş denilir.⁴⁹⁵ Vâhidî, tefsirinde nasih-mensuh'u açıklamaya çok önem vermiş, nasih-mensuh ile ilgili bütün rivâyetleri tefsirine taşımıştır.⁴⁹⁶

Müellif, tefsirinde nasih-mansuh ile ilgili görüşlerini ifade etmektedir. Örneğin, Bakara Sûresi *"Biz bir âyeti siler veya unutturursak onun bir benzerini ya da daha iyisini getiririz. Allah'ın her şeye gücünün yettiğini bilmez misin?"*⁴⁹⁷ âyetlerin yorumunda: "Allah, nasih-mensuhtan hangisiyle ibadetin uygun olduğunu en iyi bilendir" demektir.⁴⁹⁸ Başka bir örnek olan Nahl Sûresi *"Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman, kâfirler sana 'Sen bunu kendinden uyduruyorsun' derler. Oysa Allah kullarına ne mesaj indireceğini herkesden iyi bilir. Aslında onların çoğu gerçeği bilmiyorlar"*⁴⁹⁹ âyetinin yorumunda ise şöyle demektir: "Allah, nasih-mensuh konularında kulların yararını daha iyi bilendir.

⁴⁹³ Nisâ, 4/116. "إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا"

⁴⁹⁴ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 287-290.

⁴⁹⁵ Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, (Marmara üniversitesi) İlahiyat fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 318; Salih, s. 261; Çetin, "Nasih", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, Cilt: 32, s. 579.

⁴⁹⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Muhakkik'in Önsözü, Cilt: 1, s. 47.

⁴⁹⁷ Bakara, 2/106. "مَا تَسْمِعُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَمْ تُلْغَمُ أَنْ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ"

⁴⁹⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 123.

⁴⁹⁹ Nahl, 16/101. "وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ"

Kâfirler ise Kur'ân'ın hakikatını, neshin ve âyetlerin yerlerinin değiştirilmesinin yararını bilmemektedir.”⁵⁰⁰

Müfessir, tefsirinde nasih-mensuh âyetler hakkında bilgi vermektedir. Örneğin, Âli İmran Sûresi “*Ey inananlar, Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve ancak müslümanlar olarak can verin*”⁵⁰¹ âyetinin tefsirinde şöyle söylemektedir: “Bu âyetin manası Allah'a itaat edip, hiç isyan etmemek hep hatırlayıp hiç unutmamak, şükredip nankörlük etmemektir. Bu âyet indiğinde sahabe şöyle dedi: ‘Kimin buna gücü yeter?’ Bu onlara zor geldi. Bunun üzerine Allah Teğabun Sûresi ‘*Gücünüz nisbetinde Allah'tan korkunuz*’⁵⁰² âyetini indirerek önceki âyeti neshetti.”⁵⁰³

Vâhidî'nin nasih-mensuh âyetler hakkında bilgi vermesine başka bir örnek olan Nisâ Sûresi “*Kadın, erkek herkese anne babanın ve yakın akrabasının geride bıraktığına mirasçılar olarak akrabalar kıldık. Yemin etmekle mirastan pay vereceğinize söz verdiğiniz kişilere paylarını veriniz...*”⁵⁰⁴ âyetin açıklamasında şöyle demektedir: “Cahiliye devrinde bir adam bir başka adamla yeminleşip şöyle derdi: ‘Kanım kanın, savaşım savaşın, barışım barışındır. İslam gelince yeminleşilen kişiye 1/6 pay verdi. Sonra bu hüküm Enfâl Sûresi ‘*Allah'ın kitabında rahim sahipleri, kan akrabaları birbirine daha yakındır*’⁵⁰⁵ âyetiyle neshedildi.”⁵⁰⁶

Müfessir'in nasih-mensuh âyetlerin bilgisine yer verdiği âyetlerin diğer bir örneği de Maide sûresi “*Ey inananlar, Allah'ın koyduğu dini sembollere, haram aya, kurbanlıklara ve onların gerdanlıklarına, Rablerinin lütfunu ve rızasını arzulayarak Kâbe'ye gelen ziyaretçilere saygısızlık etmeyiniz*”⁵⁰⁷ âyetir. Bu âyetin yorumunda Müfessirlerin şöyle dediklerini nakletmektedir: “Cahiliyye döneminde haram aylar hariç Araplar birbiriyle sürekli savaşırlardı. Ancak hacca gelenlere, Ka'be'ye hediye

⁵⁰⁰ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 619.

⁵⁰¹ Âli İmrân, 3/102. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ”

⁵⁰² Teğâbun, 64 /16. “فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ...”

⁵⁰³ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, ss. 1104-1105.

⁵⁰⁴ Nisâ, 4/33. “وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيحُهُمْ...”

⁵⁰⁵ Enfâl, 8/75. “... مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ...”

⁵⁰⁶ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, s. 262.

⁵⁰⁷ Mâide, 5/2. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَيْمَانَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ...”

getirenlere, kendisine veya bineğine Harem'in ağaç dallarından gerdan yapıp takana ve ihramlıya dokunulmazdı. Allah, koyduğu sembolere saygılı davranılmasını emretti. Ta ki Tevbe sûresi “*Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün*”⁵⁰⁸ âyeti gelip bu hükmü neshedinceye kadar bu durum devam etti.”⁵⁰⁹

Vâhidî, tefsirinde neshinde ihtilaf edilen âyetlerle ilgili bilgiye yer vermektedir. Örneğin, Nûr Sûresi “*Ey inananlar, hizmetçileriniz ve henüz erginliğe ermemiş çocuklarınız üç vakitte odalarınıza girebilmek için izin istesinler...*”⁵¹⁰ âyetinin açıklamasında: “Sabah namazından önce, öğle uykusu için elbiselerinizi çıkardığınızda ve yatsı namazından sonra hizmetçileriniz ve buluğ çağına gelmemiş çocuklarınız sizden izin isteyerek odanıza girsinler. Çünkü bu üç vakit insanların elbiselerini değiştirdikleri, mahrem yerlerinin açıldığı vakitlerdir. Bu üç vaktin dışında yanınıza girmelerinde bir sakınca bulunmamaktadır” demekte âyetin neshi hakkında şu iki görüşe yer vermiştir: ‘Bu âyet bazılarına göre neshedilmiş, bazılarına göre ise neshedilmeyip onunla amel etmek vaciptir’ demektedir.⁵¹¹

Müfessirin neshinde ihtilaf edilen âyetlere başka bir örnek olan Bakara Sûresi “*Doğu da batı da Allah’ındır. Nereye yönünüzü çevirerseniz Allah o yöndedir. Allah her şeyi kuşatmıştır ve her şeyi bilmektedir*”⁵¹² âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Sahabeden bir grup yolculuğa çıkmış, namaz vaktinde sis olduğu için farklı farklı yönlerde doğru namaz kılmışlardı. Döndüklerinde bu durumu Hz. Peygamber’e sormaları üzerine bu âyet nazil olmuştur. Âlimler bu âyetin hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı ‘...yüzünü mescidi harama çevir...’⁵¹³ âyetiyle bu âyetin hükmünün nesh edildiğini söylemiştir. Bir kısmı da bu âyetin hükmünün sabit olduğunu yalnız yolculuk esnasında kılınacak nafile namazlarda olunduğunu söylemişlerdir.”⁵¹⁴

⁵⁰⁸ Tevbe, 9/5. “...فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ...”

⁵⁰⁹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 306-307.

⁵¹⁰ Nûr, 24/58. “...يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ...”

⁵¹¹ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 2, s. 769.

⁵¹² Bakara, 2/115. “وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ”

⁵¹³ Bakara, 2/144. “...فَوَلَّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ...”

⁵¹⁴ Vâhidî, el-Vecîz, Cilt: 1, ss. 126-127.

Müellif, neshinde ittifak edilen âyetlerle ilgili bilgi vermektedir. Örnek olarak Bakara Sûresi “*Sana Allah yolunda neyi harcayacaklarını soruyorlar. De ki, ‘malınızdan harcayacaklarınızı anne ve babaya, yakın akrabanıza, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara harcayın...*”⁵¹⁵ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Amr b. Cemuh isimli birinin Peygambere malından neyi nereye harcayacağını sorması üzerine bu âyet nazil olmuştur. Müfessirler, bu âyetin zekât farz olmadan önce nazil olduğunu, zekâtın farz kılınışından sonra bu âyetin hükmünün nesh edildiğini söylemişlerdir.”⁵¹⁶

2. 3. 2. İsrâiliyyât

Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültürlere ait olup Hz. Peygamber’e ve sahabeye veya sonraki nesillere isnat edilen her türlü habere, isrâiliyyât denir. Yani İslâm’a yabancı olan her şey, isrâiliyyât diye tabir edilir.⁵¹⁷

Vâhidî’nin tefsirinde isrâiliyyât haberlerine rastlanmaktadır. Özellikle isrâiliyyât’a dair haberleri nakleden sahabeler arasında sayılan İbni Abbas’ın⁵¹⁸ haberlerine tefsirinde çok yer vermesi de bunun nedenlerinden birisidir. Vâhidî, eserlerinde isrâiliyyât’a yer vermesi sebebiyle eleştirilmektedir.⁵¹⁹

Müfessir, âyetlerin açıklamasında isrâiliyyât’a başvurmaktadır. Örneğin, Nisâ Sûresi “*Ey insanlar, sizi bir tek candan yaratıp, ondan da eşini yaratan rabbinizden sakının...*”⁵²⁰ âyetinin açıklamasında Hz. Havva’nın yaratılışının Hz. Âdem’in kaburga kemiklerinden olduğunu söylemektedir.⁵²¹ Aynı açıklamayı A’raf Sûresi “*Sizi tek bir candan/Âdem’den yaratan O’dur. Ondanda zevceyi kılan Allah’tır...*”⁵²²

⁵¹⁵ Bakara, 2/215. “يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الْإِثْنِ الْاَفْرَبِينَ وَالْاَلْتِمَامِي وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ...”

⁵¹⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 162.

⁵¹⁷ Abdullah Aydemir, **Tefsirde İsrâiliyyât**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 29; Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, s. 274.

⁵¹⁸ Aydemir, ss. 85-86.

⁵¹⁹ Muhammed Hüseyin Zehebî, **et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn**, Cilt: 1, s. 121-143.

⁵²⁰ Nisâ, 4/1. “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا...”

⁵²¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 251.

⁵²² A’raf, 7/189. “هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا...”

âyetinde tekrarlamaktadır.⁵²³ Vâhidî'nin Hz. Havva'nın yaratılışı ile ilgili bu açıklamaları Tevrat'ta geçmektedir.⁵²⁴

Müellif, eserinde mübhemleri açıklarken isrâiliyyâta başvurmaktadır. Örneğin olarak Bakara Sûresi “*Bunun ardından şeytan onları aldattı ve onları içinde bulundukları yerden çıkardı. Biz de onlara şöyle dedik: ‘Bulunduğunuz yerden birbirinize düşman olarak inin...*”⁵²⁵ âyetinin tefsirinde birbirine düşman olarak yeryüzüne inceklerin: “Âdem, Havva, İblis ve Yılan”⁵²⁶ olduğunu söylemektedir.⁵²⁷

Vâhidî, Maide Sûresi “*Ey Peygamber onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek haberini anlat...*”⁵²⁸ âyetinin açıklamasında mübhem kalan Hz. Âdem'in iki oğlunun isimlerini şöyle açıklamaktadır: “Hz. Âdem'in iki oğlu Habil ve Kabil'dir.”⁵²⁹ Habil hayvancılık ile Kabil ise çiftçilikle uğraşıyordu. İkisi de Allah'a birer kurban sundular. Habil sahip olduğu hayvanlardan bir koçu, kabil ise ürettiği toprak ürünlerinden kurban sundu. Allah Habil'in kurbanını kabul etti, Habil'in kurbanını ise kabul etmedi.”⁵³⁰

Müfessir, eserinde açıklamalarına yer verdiği kıssalarda isrâiliyyâta başvurmaktadır. Örneğin, Hz. Davud'a gelen iki davacının hikâyesini anlatıldığı Sâd Sûresi “*...Davud, Bizim kendisini denediğimizi düşündü, Rabbin'den bağışlanma diledi ve secdeye kapanarak tevbe etti.*”⁵³¹ Âyetinin açıklamasında: “Davud (a.s) kendisinin 99 hanımı olduğu halde tek bir karısı olan bir adamın karısıyla evlenmek istemiş, Kadının kocası öldürüldükten sonra onunla evlenmişti. Hz. Davud meleklerin iki davalı gibi gemesinin kendisi için bir sınama olduğunu anlayıp pişman olmuş ve tövbe etmiştir”⁵³² demektedir.⁵³³

⁵²³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 425.

⁵²⁴ Kitabı Mukaddes, “**Yaratılış**”, Bab. 2, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 2001, s. 2.

⁵²⁵ Bakara, 2/36. “فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ...”

⁵²⁶ Kitabı Mukaddes, **Tekvin**, Bab: 3, s. 4.

⁵²⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 100.

⁵²⁸ Mâide, 5/27. “وَأَنذَرُ عَلَيْهِمُ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ...”

⁵²⁹ Kitabı Mukaddes, **Tekvin**, Bab: 4, s. 5.

⁵³⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 316.

⁵³¹ Sâd, 38/24. “...وَوَظَنَ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ...”

⁵³² Kitabı Mukaddes, “**II. Samuel**”, Bab: 11-12, ss. 392-393. (Tevratta geçtiği üzere Hz. Davut kadının kocasını öldürtüp onunla evlenmiştir.)

2. 3. 3. Kısasu'l-Kur'ân

Kıssa sözlükte anlatma, hikâye etme, bir kimsenin izini sürüp adım adım takip etme, birine bir sözü anlatma manalarına gelir. Kur'ân'da Hz. Peygamberi teselli etmek, irade ve azmini güçlendirmek, insanları düşündürmek, ibret almalarını sağlamak maksadıyla geçmiş ümmetlerin hayatlarının, eserlerinin, izlerinin açığa çıkartılıp anlatılmasına Kısasu'l-Kur'ân denir.⁵³⁴

Vâhidî, tefsirinde özellikle Hz. Âdem⁵³⁵, Hz. Nuh⁵³⁶, Hz. İbrahim⁵³⁷, Hz. Yusuf⁵³⁸, Hz. Musa⁵³⁹, Hz. Süleyman⁵⁴⁰, Hz. İsa⁵⁴¹ kıssaları üzerinde durur. Kıssalarla ilgili herhangi bir kaynağa yer vermez.

Müellif, Kur'ân'da yer alan kıssalarla ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. Örnek olarak Âli İmran Sûresi “*Sana bu vahyettiklerimiz gerçek kıssaların ta kendisidir*”⁵⁴² âyetinin yorumunda kıssaların gerçek hayat hikâyeleri olduğunu,⁵⁴³ Yine A'raf Sûresi “*...Onlara kıssaları anlat umulur ki düşünürler...*”⁵⁴⁴ âyetinde insanlara öğüt verme amacıyla Kur'ân'da kıssalara yer verildiğini söylemektedir.⁵⁴⁵ Yine başka bir örnek olan Yusuf Sûresi “*Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinin durumunda deliller vardır*”⁵⁴⁶ âyetinin tefsirinde ise şöyle demektedir: “Rasulullah'a Yusuf ve kardeşleri sorulduğunda okuma yazması olmadığı halde ve

⁵³³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 921-922.

⁵³⁴ M. Sait Şimşek, **Günümüz Tefsir Problemleri**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 341; Demirci, s. 158.

⁵³⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 98-101, 387-390.

⁵³⁶ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 515-523; Cilt: 2, ss. 1135-1138.

⁵³⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 130-132, 184-186, 361-363, 526-528; Cilt: 2, ss. 718-719, 911-913.

⁵³⁸ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 538-563.

⁵³⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 105-113, 405-423; Cilt: 2, ss. 693-805; 712-720.

⁵⁴⁰ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, ss. 801-805.

⁵⁴¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 210-213; Cilt: 2, ss. 677-679.

⁵⁴² Âli İmrân, 3/62. “إِنَّ هَذَا هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ”

⁵⁴³ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 215.

⁵⁴⁴ A'raf, 7/176. “...فَأَقْصَصَ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ...”

⁵⁴⁵ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, ss. 421-422.

⁵⁴⁶ Yusuf, 12/7. “لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمُتَذَكِّرِينَ”

kendisi bunlardan haberdar değilken onlara bu kıssayı haber vermiştir. Bu onun Peygamber olduğunun delilidir.”⁵⁴⁷

Müfessir, tefsirinde peygamber kıssalarının açıklamasına yer vermektedir. Örneğin, Hud Sûresi “*Nuh’u kavmine elçi alarak gönderdiğimizde kavmine: ‘Ey kavmim ben size Allah’ın gönderdiği peygamberiyim...*”⁵⁴⁸ âyetlerinin yorumunda: “Hz. Nuh’a karısı Vağile ve oğlu Kenan da dâhil kavminin iman etmediğini, iman edenlerin ailesinden geri kalanlar ve seksen kişi olduğunu, tufandan sonra geminin Cezire bölgesindeki Cudi dağına oturduğunu ve insanlığın Hz. Nuh’un evlatlarından çoğaldığı için kendisine ebu’l-beşer dendiğini” söylemektedir.”⁵⁴⁹

Müellif, eserinde Hz. Musa’nın kıssasına yer vermektedir. Örnek olarak İsrâ Sûresi “*And olsun ki Biz Musa’ya dokuz tane apaçık mucize verdik. İsrail oğullarına, Musa’nın onlara geldiği zaman ve Firavun ona: ‘Ey Musa, ben senin kesinlikle büyülenmiş olduğunu sanıyorum’ dediğini sor*”⁵⁵⁰ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: “Hz. Musa’ya verilen mucizeler asa, elin beyazlaşması, denizin yarılması, kalplerin katılaşması ve mallarının yok olması, tufan, çekirge, karınca, kurbağa ve kan gibi mucizelerdir.”⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 539.

⁵⁴⁸ Hûd, 11/ 25-37. “وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِلَىٰ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ...”

⁵⁴⁹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 1, s. 518-522.

⁵⁵⁰ İsrâ 17/101. “وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْتَأْذَنَ بِنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَىٰ مَسْحُورًا”

⁵⁵¹ Vâhidî, **el-Vecîz**, Cilt: 2, s. 649.

SONUÇ

Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, asrının en önemli müfessirlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ömrünün çoğunu doğduğu ve vefat ettiği şehir olan Nisâbûr şehrinde geçirmiştir. Nisâbur'un köklü medreselerinde eğitim hayatına başlamış ve döneminin değerli âlimlerinden Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arapça, Edebiyat ve Tarih alanlarında dersler alarak kendisini yetiştirmiştir. Müfessir kişiliği ile ön plana çıkan Vâhidî, nakil ve görüşleri kabulünde Kur'ân'ın lafzına ve Arap diline uygunluğu esas almıştır. Nizamiye medreselerinde hocalık yapmış, çalışmalarıyla devrin Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk'ün takdirini kazanmıştır. Birçok öğrenci yetiştirmiş, ihtisas sahibi olduğu çeşitli ilim dallarında kitaplar yazmıştır. Vâhidî, kendinden sonra gelen müfessirleri etkilemiş, örnek alınan bir müfessir olmuştur.

Vâhidî, el-Vecîz tefsirini rivâyet tarzında kısa ve öz olarak kaleme almıştır. Zengin tefsir kaynaklarından yararlanarak yazdığı bu tefsirini başta sahabeden İbni Abbas, Hz. Aişe, İbni Mes'ud; tabiundan Mücahid, Katâde, Süddî, Ebû Ravk olmak üzere onun gibi tefsir ilminde mahir sahabe ve tabiun döneminin önde gelen müfessirlerine dayandırmıştır. Görüşüne yer verdiği müfessirlerin isimlerine çok az atıf yapmıştır. Bazı müfessirlerin ise görüşüne yer vermiş fakat ismine atıf yapmamıştır. Tefsirinin kaynağını oluşturan kitapların ismine de değinmemiştir. Açıkça belirtmese de eserinde kendi görüşlerine de yer vermiştir. Yazmış olduğu tefsirlerde zayıf görüşlere yer verdiği için eleştirilmiştir.

Müellif, Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ederken Hz. Peygamber'in hadislerinden yararlanmıştır. Tefsirinde yer verdiği hadisleri senet ve ravilerinden arındırmıştır. Hadisler hakkında yorum yapmamış, kaynak olarak ise Hz. Peygamber'i göstermiştir. Bazı hadislere ise kaynak göstermeden mana olarak yer vermiştir. Âyetleri açıklarken yer verdiği hadisler içerisinde zayıf olarak kabul edilen hadislerde yer vermiştir.

Vâhidî, el-Vecîz tefsirinin ahkâm konularında kaynağı İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfiî ile Hanefî ve Şâfiî mezhepleridir. Bu konuda faydalandığı her hangi bir eserlere atıf yapmamıştır. Dilbilimsel konularda ise Basra gramer âlimleri ve Ferrâ'yı kaynak olarak göstermiş, yine kaynak olarak kullandığı kitap isimlerine yer vermemiştir. Kelamî konulara da yer vermiş, görüşlerinde faydalandığı herhangi bir isme ve esere atıf yapmamıştır.

Vâhidî, âyetlerin tefsirinde rivâyet metodu olarak Kur'ân'ı, sünnet'i, sahabe ve tabiin sözlerini, sebab-i nuzûlü ve kıraatleri tefsir metodunu kullanmıştır. Dirâyet metodu olarak ise ahkâmî, dilbilimsel, kelimî konulara yer vermiştir. Ahkâm konularında mensubu olduğu Şafiî mezhebi görüşleriyle beraber Hanefî mezhebi görüşlerine yer vererek mezhep taassubuna düşmekten kurtulmuştur. Dilbilimsel konularda kelimelerin anlamlarını açıklamış, nahiv ve i'rab, belâgat konularına yer vermiştir. Müfessirimiz kelimî konulara yüzeysel olarak yer vermiş, Kaderiye'yi eleştirmiş, bazı âyetlere garip yorumlar yapmıştır. Diğer tefsirlerinin aksine bu tefsirinde şiirle istişhada yer vermemiştir.

Vâhidî, tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili konulara yer vermiştir. Tefsirini daha anlaşılır ve akıcı kılmak için mübhemleri açıklamış, Kur'ân'daki yeminlere ve yeminlerin sebebine yer vermiştir. Kur'ân'da garip kelimelerin varlığını kabul etmiş, bu kelimelerin kökenleri ve kullanıldıkları manaları açıklamıştır. Kelimelerin vucûh ve nezairine yönelik de açıklamalar yapmıştır. Muhkem ve müteşabihi tanımlamış Kur'ân'da yer alan muhkem ve müteşabih âyetlerin hangileri olduğunu açıklamıştır. Âyetler ve sûreler arasında münasebetin ve bağlantının olduğunu kabul etmiş, birbiriyle ilgili âyetleri bu kapsamda tefsir etmiştir. Özellikle nasih ve mensuha dair açıklamalara önem vermiş, nasih-mansuhla ilgili görüş ifade edilen bütün âyetlere yer vermiştir. İsrâiliyyâta yer vermesi en çok eleştirilen yönlerinden birisi olmuştur. Kur'ân'daki bazı kıssaların üzerinde özellikle durmuş, bunları açıklarken isrâiliyyâta da başvurmuştur. Fedailu'l-Kur'ân bahsine ise bu tefsirinde yer vermemiştir.

Vâhidî, bir devri temsil etmesi açısından döneminin müfessirleriyle beraber incelenmesi gereken bir müfessirdir. Böylece tefsirdeki problemlerin tarihsel kökenleri ve değişimlerin daha iyi tahlil edilerek yeni tefsir çalışmalarında aynı hatalara düşülmesinin önüne geçilmiş olur. Ayrıca Vâhidî'nin yazmış olduğu tefsirlerin karşılaştırmalı olarak ele alınıp incelenmesi, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklarının çalışılması Vâhidî'yi ve yaşadığı dönemin tefsir anlayışını anlama açısından güzel bir çalışma olur.

KAYNAKÇA

Altundağ, Mustafa. **Müfessir el-Vâhidî ve “Fedâilü’s-Süver**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1988. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Atar, Fahrettin. **Fıkıh Usûlü**, (Marmara üniversitesi) İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014.

Aydemir, Abdullah. **Tefsirde İsrâiliyyat**, Beyan Yayınları, İstanbul, 1992.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. **el-Camiu’s-Sahih**, thk. İzzeddin Dullî ve Arkadaşları, Müessesetü’r-Risale Naşirun, Lübnan, 2019.

Cerrahoğlu, İsmail. “Büyük Selçuklu imparatorluğunun Yükseliş Devrinde Tefsir Faaliyetleri”, **Diyanet Dergisi**, Ankara, 1971, Cilt: 10, Sayı: 110-111, ss. 263-272.

Cerrahoğlu, İsmail. **Tefsir Usûlü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2017.

Çetin, Abdurrahman. “Nesih”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, ss. 579-581.

Çetin, Abdurrahman. “Vâhidî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, ss. 438-439.

Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Ali. **Tabakâtü’l Müfessirîn**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Demirci, Muhsin. **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, (Marmara Üniversitesi) İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.

Elmalî, Hüseyin ve Ömer Dumlu. **Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Anlamı**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.

İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris. **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden an Resulillah ve's-Sahabe ve't-Tabiîn**, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 1997/1417.

İbni Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir. **Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân**, Dâru's-Sadr, thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1970.

İbni Kâdî, Takiyyüddîn Şühbe. **Tabakâtü's-Şâfiyye**, thk. Hafız Abdullah Han, Dâru'l-İlmi'l-Kütüb, Beyrut, 1988.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. **Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, thk. Muhammed Reşad Salim, Riyad, 1986.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. **Mukaddime fi Usûli't-Tefsir**, Dâru İbni Hazim, thk. Fevvez Ahmed Zümerli, Beyrut, 1994.

İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Meafiri. **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

İbnu'l-İmâd, Şihabuddin Ebi'l-Felah Abdî'l-Hayy. **Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb**, Dâru'l-İbni Kesir, thk, Mahmud el-Arnaud, Beyrut, 1989.

Kara, Osman. "Vâhidî ve Tefsirindeki Metodu", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Temmuz, 2013/2, Cilt: 2, Sayı: 3, ss. 296-316.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. **Keşfü'z-Zunun**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Kehhâle, Ömer Rıza. **Mu'cemü'l-Müellifin Teracim**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.

Kıfî, Cemaluddin Ebi'l-Hasen Ali b. Yusuf. **İnbâhu'r-Ruvât âlâ Enbâhi'n-Nuhât**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l- Mısriyye, Beyrut, 1986.

Kitabı Mukaddes. **Eski ve Yeni Ahit**, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 2003.

Mehdî, Cevdet Muhammed. **Vâhidî ve Menhecuhû fi't-Tefsîr**, Kahire, trs. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Müslim, Ebu'l-Hüseyin İbnu'l-Haccac el-Küşeyrî en-Nisâburî. **Camiu's-Sahih**, thk, Yasir Hasan ve Arkadaşları, Müessesetü'r-Risale Naşirun, Lübnan, 2016.

Mukatıl b. Süleyman, Ebu'l Hasan. **Tefsîrü'l-Kebîr**, thk. Ahmet Ferid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

en-Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. **Tefsiru'n-Nesaî**, thk. Sabri b. Abdülhalik eş-Şâfiî, Seyyid b. Abbas el-Celîmi, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakafiyye, Beyrut, 1990/1410.

Özgel, İshak. "Büyük Selçuklular Döneminde Tefsir İlmî ve Müfessirler", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 2, 2005, ss. 31-50.

es-Salih, Subhi. **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, 2014.

es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. **Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1979.

es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Dâru-İbn-Hazm, Beyrut, 2015.

es-Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. **Tabakâtu'l-Müfessirin**, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1976.

es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali. **Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ**, nşr. Mahmûd M. Tanâhî-Abdülfettâh M. el-Hulvî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, trs.

Şimşek, M. Sait. **Günümüz Tefsir Problemleri**. Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2017.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid. **Câmiü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân**, Dâru-Ulûmu'l-Kütüb, Kahire, 1374/1996.

Topaloğlu, Bekir ve İlyas Çelebi. **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

Ünsal, Hadiye. “Ebü'l-Hasen el-Vâhidî'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsir Tarihindeki Yeri”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ocak-Haziran, 2013, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 135-164.

Üzüm, İlyas. “Kaderiyye” **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, İstanbul, 2001, ss. 64-65.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed. **Esbâbu'n-Nüzûli'l-Kur'ân**, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed. **el-Basît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm**, thk. Muhammed b. Salih b. Abdillâh el-Fevzan, Cami'atu'l-İmam b. Muhammed es-Su'ud, Riyad, 2010.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed. **el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud ve diğerkleri, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed. **el-Vecîz fi Tefsîri Kitabi'l-Azîz**, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem /Dâru's-Şamiye, Beyrut, 1995.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. **et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn**, Dâru'l-Vehbe, Beyrut, 2000.

ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. **el-İber fi Haberi men Ğaber**, nşr. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1985.

ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, thk. Şuayb el-Arnâvud, Muhammed Naim, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996.